№ 13.

ივერია

წელიწადი პირველი

26 მაისს 1877 წ.

საპოლიტიკო და სალიტერატურო გაზეთი.

ფასი 1 ლარი

გამოდის ხუთშაბათობით

ხელის მოწერა: ტფილისს, „ივერიის“ რედაქციაში, მთაწმინდის ქუჩაზე, შიოევის სახლების ზემოდ. №5 ქუთაისს, ანტონ ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკაში.

„ივერიის“ ფასი 1877 წელს.
ათი თვისა, გაგზავნით და გაუგზავნელად . . . 6 მან. —
თითო ნომერი . . . . . — 15 კაპ.

თუ საჭიროება მოითხოვს, რედაქცია გაასწორებს და შეამოკლებს დასაბეჭდად გამოგზავნილ წერილებს.
განცხადება მიიღება ქართულსა და რუსულს ენაზე.

საძიებელი: I. საქართველოს მატიანე. — II ომის ამბები. — III. საპოლიტიკო მიმოხილვა. — IV. თ. ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლექსნი. — V. ვინ არიან ოსნი. — VI. ოსმალეთის საქართველო. — VII. ჩვენის ისტორიისათვის მასალა (შენიშ.)

საქართველოს მატიანე

—

აგერ ხუთი-ექვსი წელიწადია, რაც ქალაქში გაბრიელ მირზოევმა ქარხანა გამართა ხამის (ამერიკას რო ვეძახით) საკეთებლად. მაშინები ინგლისიდამ დაიბარა და თვით ოსტატებიცა; მუშა ხალხი კი ქალაქისა უნდა ეოფილიეო. იმედი იეო რომ ეს ქარხანა იხეირებდა.

იმედი ამაზე შეგვეძლო დაგვემყარებინა: პირველად, ბამბა აქვე მოდის. თუ კი წაღებ-წამოღებით ინგლისის სამი ქარხნის პატრონსა მოგებას აძლევს, აქაურს პატრონს ხომ უმეტესს მოგებას მოსცემდა, თუნდა რომ ნაკლებათაც გაეეიღნა. მეორედ, ქარხნის მუშა კაცი ქალაქში უფრო იეფია, ვიდრე ინგლისში, მეტადრე თუ მუშა ქალაქის მკვიდრი მცხოვრებელია. ამის მიზეზი სხვათა შორის ერთი შემთხვევაა: მკვიდრი ქალაქის მცხოვრებელი, მოქალაქე თუნდა დაცემულის ოჯახისშვილი იეოს თუ არ ვაჭრობაზე და ხელოსნათ სხვა მუშაობაზე არა დგება; მოსამსახურეთ, ან დღიურ მუშათ დგომას თაკილობს. ტალახის მუშა დღეში ექვსი შაურიდამ ათამდე იღებს; „ტიფლისის მოქალაქე“ მოკვდება, სამშაურათ, მუქთათ ხელოსანს ქარგლათ და შაგირდათ დაუდგება და ამ მუშაობას კი არ იკადრებს. რადგანაც საქსოვი ქარხანა უფ. მირზოევისა სახელოსნოა, საფეიქრო ადგილია, ქალაქის ხალხი არ მოერიდებოდა და ისე იმუშავებდა გულდაჯერებით, როგორც ამოდენა სახელოსნო დუქნებში მუშაობს, თუ კი გულკეთილად და სამართლიანად მოექცეოდნენ. ამ გვარათ ქარხნის პატრონიც ხეირსა ნახავდა და ღარიბი მოქალაქეც რგებასა.

ქარხანა რომ გაიმართა, მაშინათვე კარგა ძალი ხალხი მიაწედა. გამგებელი, ოსტატები და მაშინისტი ინგლისელები იევნენ. წესი დაიდვა და მუშაობა რიგზე წავიდა. მუშაკაცებს ფეიქრებს თოფზედ დანიშნული ჰქონდათ ორი აბაზიდამ სამამდე. ქსელი კარგი გამოდიოდა სუფთა და სქელი, ასერომ კარგა იეიდებოდა. ერთი წუნი ის იეო, რომ პირველში ძაფს საღებავი კარგი ვერა ჰქონდა, და ამის გამო ხამი დამწვარი გამოდიოდა. მერე ეს ნაკლულევანებაც შეამსეს.

მაგრამ ჩვენს ვაჭრებს და ფულის პატრონებს ერთი ცუდი ჭირი სჭირთ: ხელქვეითის ნათქვამი ღვთის წეალობაც ღვთის რისხვათ მიეჩნიათ და როცა კაი კაცს იშოვნიან საქმეს გულახდილად არ მიანდობენ და მეტიჩარობით ხელს უშლიან. უმცოდინარე კაცი მაშინის მომართვაში რას გაარიგებს? ამ ქარხნის პატრონი ევეელაფერში ერეოდა, ისე რომ ქარხნის გამგებელი და სხვა ოსტატები მობეზრდნენ თურმე ამის დავიდარაბისა და მეტიჩრობისაგან. მაგრამ დიდ ხანს ითმინეს, რადგან ხელწერილით შეკრულნი იევნენ და გასვლასთანავე უარაროდ უნდა დარჩენილიეეენ ეარიბად უცხო ქვეეანაში. რადგან თითონ არ გადიოდნენ, ქარხნის პატრონმა ჰკრა პანღური და თითო-თითოდ გაისტუმრა, რასაკვირველია ჯარიმა კი არ შერჩა და გადაიხადა.

ამის შემდეგ გამგებელი და ოსტატი ქარხანას აღარა ჰეოლია, რაც ისწავლეს ქალაქის უსწავლელმა მუშა კაცებმა, იმითი იოლათ მიდიოდა და აბა რა მუშაობა უნდა ეოფილიეო? მაშინას ვთქვათ ორმოცი ცხენის ძალა ჰქონდა, — ქარხნის პატრონს სურდა ორმოც-და-ათის ცხენის საქმე გაეკეთებინებინა ამის გამო ჩარხებს კბილები ჰსცვივოდა, ღერძები ემტვრევოდა და მუშაობა

თითო კვირაობითა და თვეობითა ჩერდებოდა, ვიდრე აქაური მჭედლები რასმე მიაკერ-მოაკერებდნენ, ან, ინგლისიდამ, ჩარხია თუ ღერძი მოვიდოდა.

ყველა ხელოსნობაში შეუწყვეტელი ვარჯიში მუშას აოსტატებს და ჰხწვრთნის. ქარხნის მუშემი უსაქმოთ ულუკმაპუროთ ხომ ვერ დარჩებოდნენ და ქარხნის გაჩერების გამო ხუთას კაცამდე მუშა იძულებულიყო დაშლილიყო და სხვა სამუშაო მოეპოვნა. ხელახლათ გაღების შემდეგ ბევრი ამათგანი არ ბრუნდებოდა და ამიტომ პატრონს ახალი ხამი მუშები უნდა შემოეყვანა. ამით დახელოვნებული მუშა აკლდებოდა.

ამას გარდა ფასიც დაუკლო ფეიქრებსა და ორ-სამ აბაზის მაგიერ თითო თოფის ქსოვისათვის ექვსი შაური და ათი შაური გაუხადა. ამის გამო 1872 წ. საუკეთესო ფეიქრები გამოვიდნენ და რამდენიმე კვირა მუშაობა ნახევრად შემდგარი იყო.

მას შემდეგ ქარხნის მაშინების მოშლამ და ამ ფასების დაკლებამ ისეთი უწესოება ჩამოაგდო ქარხანაში, რომ ქალაქში კიდეც ლაპარაკობდნენ უფ. მირზოევი ჩითახოვზე გაყიდვას აპირებსო, რადგანაც ზიანსა ხედავსო. ეს ამბავი ჯერ-ჯერობით ჭორათ დარჩა. ხოლო აი რა ამბავი მოხდა. შარშან უფ. მირზოევმა ვითომც საქმის გაკეთებისათვის რუსეთიდამ ას ოცი კაცი ქარხანის მუშები მოიყვანა. ერთ-ორი თვის შემდეგ ამათ ასეთი დღე დაადგათ, რომ უკანვე დააპირეს წასვლა და როდესაც უფ. მირზოევმა გზის ხარჯი არ მისცა, უმაღლეს მთავრობას მიჰმართეს და მთავრობამ ეს მუშები თავისის ხარჯით გაისტუმრა და შემდეგ, რასაკვირველია, ქარხნის პატრონს სამაგიერო გადაახდევინა.

ახლა კიდევ ქალაქში ლაპარაკობენ, ამ თვის ნახევრიდამ ქარხანაში მუშაობა შემდგარიაო იმ მიზეზით, რომ წინათ დაჰპირებიან მუშებს ორ შაურს მოვგიმატებთ თითო თოფის ქსოვაზედაო, (უკანასკნელ დროს ხუთი შაური ყოფილა) და ბოლოს კი აღარ მოუმატნიათო.

ამისთანა უთავბოლოთ, უდირექტოროთ, უმეხანიკოთ, მუშის ფასის დაკლებით, რასაკვირველია, ქარხანა დაეცემა. მერე ვიძახით: ჩვენში ვერაფერი ვერა ხეირობსო. ამაზეა ნათქვამი: საქმეს წაახდენს უვიცი, ფათერაკს დააბრალებსო.

ჩვენში ერთი ახირებული სურვილი აქვსთ მეტადრე ფულიან ხალხსა. რა საქმესაც ხელს მოჰკიდებენ ერთბამად და უეცრად გამდიდრება სურთ. ამ ქარხანის უხეიროთ ყოფნაც ამ ახირებულის სურვილის ბრალი უნდა იყოს. პირველ გამართვას და რიგში ჩაგდებას, რასაკვირველია, დიდძალი ფული მოუნდებოდა. ვიდრე კარგა ფეხს არ გაიმაგრებდა ეს ქარხანა იმ დრომდე დიდის მოგების იმედი კაცს არ უნდა ჰქონოდა. სარგებელი და კარგი მოგება მერე შეუდგებოდა. ქარხნის პატრონს უეჭველათ სხვა რიგათა ჰგონებია: თავნი და სარგებელი რაც შეიძლება მალე უნდა ადგესო. თუ ესე არ იყოს მაშ რას უნდა მივაწეროთ, ქარხანის ხელის-მცოდნეთა განდევნა, მუშების ხელფასის დაკლება, რომლისაგამოც ჩვენი ერთათ ერთი ქარხანა დღეს იღუპება.

სასურველი კი იყო, რომ ჩვენში ამ პირველ დაწყობილ საქმეს ფეხი მოეკიდნა, მტკიცეთ თავი შეემაგრებინა ჩვენის ქვეყნის სიმდიდრის აქვე დასატრიალებლათ, აღებ-მიცემის და ხელოსნობის გასაჩაღებლათ და საზოგადოთ ქვეყნის გასამდიდრებლად. იმედი გვქონდა რომ ჩვენს პირველს ფულიან-კაცს გაბრიელ მინაიჩს სხვა ფულის პატრონებიც მიჰბაძავდნენ და სხვა და სხვა ქარხანები გაიმართებოდა, მაგრამ ამის მნახველნი, სხვები უამისოთაც გაუბედავნი ძნელათ თუ ამას იქით რასმეს ამ გვარს გაბედავენ.

პ. უ.

— რაჭიდამ გვწერენ, რომ თავად-აზნაურთა სალაშქროდ გამოყვანისაგამო ძლიერ შეაწუხეს ღარიბი თავად-აზნაურობაო იმ გვამთა, რომელნიც თავად-აზნაურთაგან ამ საქმისათვის ამორჩეულ იყვნენო. დიდი და პატარა აღარ გააჩნდათო არც ფულის გაწერაში, არც ფულის მოგროვებაში, ერთხელ ხომ აღარ დასჯერდნენ თურმე მეორედაც შეაწერეს ფულიო. ბევრს თურმე ცხენი და სხვა საქონელი გაუყიდესო; ზოგს კიდევ რომ ფულის ილაჯი არ ჰქონდათ ღვინო წაართვესო. იწერებიან, რომ ღვინით დაურბევიათ ერთის აზნაურ-შვილის ობლები.

— იგივე გვამი რაჭიდამვე გვწერს: „აქ რაჭაში ხალხი ძალიან მეუდროდ და მშვიდობიანად არის. ის ღელვა, ტოკვა, დაუცხრომელი მუდამ სურვილი ომის ამბებისა — როგორსაც ვხედავთ ოზურგეთსა და ქუთაისში, აქ სრულებით არ არის. ყველა, ომზე კი არა, მომავალს მოსავალზედ ლაპარაკობს და წლევანდელი წელიწადი რაჭას მეტად ბევრს და კარგს მოსავალსაც უქადის. ამ ბოლოს დროს აქაც გაჩნდნენ ომში დაჭრილთა გულშემატკივარნი, შესაწევარს აგროვებენ. ამბობენ, რომ ამათი მეცადინეობა და საქმე რიგიანად მიდისო.“

— იქიდამვე გვწერენ: „რაჭაში გზები ყოვლად საძაგლები გვაქვს, ამ გზებზედ არა კაცს არ მოესვლება. ეს რომ ან ოზურგეთს, ან სამეგრელოს იყოს, იტყვის კაცი არა ჰსცალიანთო, იქ ხალხს ეხლა სხვაც ბევრი რამა აქვს თავში საცემიო. აქ რაჭაში კი აქაურს მაზრის უფროსს ეს არ ეთქმის.“

— ივრის ხეობიდამ გვწერენ, რომ საწყალს გლეხობას სოფლის მოხელეებმა ტვინი ამოჰსწოვესო და გლეხის ჯიბეში ისე ჰეოფენ ხელსაო, როგორც საკუთრს ჯიბეშიო. ნამეტნავად სოფლის მწერლების გაუმაძღრობას და მცარცველობას უჩივიან ერთი იმისთანა ჰრისტავიცა ჰეოლიათ ამ ბედნიერს ხალხსა, რომელიც ჩამოუვლიდა თურმე ხალხსა, და სოფელ სოფელ შეაწერდა, შენ ამდენი კოდი ჰური უნდა მომიტანოო, შენ ამდენი ქერიო და სხვ. ეხლა კი ღვთისა და კაცის წყალობითა ის სახელოვნი ჰრისტავი იქიდამ გაუდევნიათ.

— საგარეჯოში და მის ახლო-მახლო სოფლებში ერთი სასაცილო ალიანქოთია თურმე. ხმა დაუერიათ, რომ უქმრო და ქვრივ-დედაკაცებს ომში ერეკებიანო დაჭრილთა მოსავლელად. შეჰსდგომია ერთი ჩოჩქოლი და ჟივილ-კივილი გლეხის დედაკაცობასა და ვისაც ქმარი არა ჰყავს გაგიჟებით თურმე დაეძებს საქრმოსა, რომ გათხოვდეს და ამით გადურჩეს დაჭრილთა მოვლის მოვალეობასა. ამ სასაცილო ამბავს შეიძლება ბევრი სამწუხარო შედეგიც მოჰყვეს. ადგილობრივი მოხელენი მოვალენი არიან ეს ჭორი გაჰფანტონ და გლეხის ქვრივები და გასათხოვარნი ქალნი ძალა-უნებურისა და წინ დაუხედავის გათხოვებისაგან დაიხსნან. საწყალი გლეხობა!.. ისე მიწასთან-გასწორებულნი არიან თავისის ბედისაგან, ისე გატეხილნი რომ ეოველს ამ გვარს უმგზავსო ჭორს მათში ადგილი აქვს. ბევრის მაგალითით იციან, რომ გლეხისათვის ეოველ გვარი უბედურება მოსალოდნელია და ამიტომაც საწყალნი ეოველს ფერს ადვილად იჯერებენ და ამბობენ: ჩვენის ბედისაგან რად უნდა გვიკვირდესო.

ომის ამბები

ამ კვირია საზოგადოების ეურადღება უმთავრესად შავი ზღვის ნაპირისკენ იეო მიქცეული, სადაც, როგორც მოგეხსენებათ, ოსმალეთმა რამოდენიმე ათასი ჯარის კაცი გადმოსხა. ღენერალ კრავჩენსკოს *) რაზმი კოდორის მდინარეს გასულა და ჯერთში (Джерды) მისულა. გასვლის დროს ოსმალები დახვედრიან, და სროლა აუტეხიათ; ოცი კაცი მოუკლავთ და დაუჭრიათ.

18 მაისს, როდესაც აფხაზებს კოდორზედ გასვლა დაუპირებიათ ღენერალ ალხაზოს მათ წინააღმდეგ ორი სოტნა ქუთაისის დრუჟინისა და ერთი სოტნა ეისკის ეაზახი გაუგზავნია, და სროლა გამართულა. სროლის დროს ჩვენს ჯარს უკანით დაჰსცემიან აფხაზნი. სროლაში ქუთაისის დრუჟინის წინა მძღომელი ჰოდჰოლკოვნიკი თ. მიქლაძე მოუკლავთ. გარდა ამისა მოუკლავთ ცხრა კაცი დრუჟინისა და სამი ეაზახი. სამი დრუჟინის აფიცერი და ოცდაერთი კაცი დაუჭრიათ.

— წასრულ კვირაში ორი ოსმალოს სამხედრო ხომალდი მისდგომია სოჭს და ეუმბარების სროლა დაუწყეია ბოლოს ხუთი ნავი ჯარით გაუგზავნიათ ნაპირების დასაჭერად. ამ დროს რუსის სტრელკოვის როტა საფარიდამ გამოჩენილა და თოფების სროლით დახვედრია. რაც ნავებში ოსმალოს ჯარი მჯდარა სულ ერთიანად ამოუჟლეტიათ. ამ როტიდამ, რომელიც ხერელში ეოფილა ჩასაფრებული, მხოლოდ ერთი მოუკლავთ. ოსმალოს ხომალდები ისევ ჰიწუნდისაკენ დაბრუნებულან.

— ქობულეთის რაზმის მოწინავე ჯარი ჰოლკოვნიკის გურჩინის წინამძღომლობით მდ. კინტრიშს-გაღმა გასულა და სამების მაღლობი დაუჭერია და მით ქობულეთისა და ციხისძირის შორის გზა შეუკრავს. ოსმალოს ჯარს ციხისძირისაკენ დაუხევია. ჰოლკოვნიკის გურჩინის ჯარში სამი კაცი დაუჭრიათ. ჩვენები სამებასთან ხიდს აშენებენ და გზას აკეთებენ არტილერიის გასაეკანად. ავი დარი ძალიან აბრკოლებს საქმესაო.

ამავე დროს მაიორის თ. მელიქოვის კოლონას სოფ. ზენითის მახლობლად დანიშნული ალაგი დაუჭერია, თუმცა ადგილობრივ-მცხოვრებთაგან დიდი დაბრკოლება მიჰსცემია. ჩვენის მხრით ოთხი კაცი მოუკლავთ და 26 დაუჭრიათ.

— 21 მაისს კოლონნა გურჩინის წინამძღოლობით სოფ. ზენითის მახლობლად მისულა და შემდეგ სოფ. აჩქოსკენ (რუსულად) გამგზავრებულა. მეორე კოლონას ეორღანოვის წინამძღომლობით ცხარე ომი ჰქონია ოსმალებთან.

— 14 მაისს ღენერალ ტერგუკასოვს სურფ-ოჰანესიდგან მდ. ეფრატის მარცხენა ნაპირი დაუთვალიერებია და კარაკლისისკენ ოსმალების შემაგრებული ბანაკი დაუნახავს, 7 ბატალიონამდისინ. ჯარი რომ უკან დაბრუნებულა ქურთები მოსწევიან, მაგრამ ბევრი არა დაუკლიათ რა.

— 13 მაისს, ღენერალ ლორის-მელიქოვის ცხენოსანს ჯარს ცხარი ბრძოლა ჰქონია იმ ოსმალოს ჯართან, რომელიც ეარსიდამ გამოსულა. ჩვენის მხრით ერთი მოკლულა და ექვსი დაჭრილა; მტერი კი ორმოცამდე დახოცილა.

— 18 მაისს სოფ. ბეგლი-ახმეტს ახლოს ღენერალი ზაქ. ჭავჭავაძე ოსალოს ცხენოსანს ჯარს დასცემია,

*) იხ. ამბობენ, რომ კრავჩენკოს გადაუყენებენო და მის მოადგილეთ ღენერალს ალხაზოს ნიშნავენო.

რომლის უფროსად ღენერალი კანდუხოვი ეოფილა (ეს კანდუხოვი რამდენიმე წლის წინად რუსეთის სამსახურში იყო). ცხარი ბრძოლის შემდეგ რუსებს გაუმარჯვნიათ და სრულებით გაუფანტავთ ოსმალოს ჯარი. რუსებს შერჩათ ორი ზარბაზანი თავისის მასალით და ბაირაღით.

— 20 მაისს ეარსის გარშემო ადგილები უთვალიერებიათ და ამასობაში წაურთმევიათ ერთი ჯოგი ცხენი, რომელიც ოსმალებს ეარსისკენ მოჰყოლებიათ და სამასი სული საქონელი.

— დაღისტანში რაღაც არეულობა მომხდარა და ამის შესახებ აი რა ამბები მოვიდა წარსულ კვირაში: 16 მაისს ჰოლკოვნიკის საბოილოვის ატრიადს სამსირის ხუტორი დაუნგრევია და ჰოლკოვნიკის ბატიანოვის ატრიადს სალათაველებისთვის დიდი ზარალი მიუყენებია.

— 17 მაისს ჰოლკოვნიკის თ. ნაკაშიძის ატრიადი სოფლის სიოკის ახლოს ხუთასს კაცს დახვედრია და ძალიანაც გაუმარჯვნია; ოთხმოცი კაცი მოუკლავს და ასი ტყვეთ დარჩენია. მცხოვრებლებს სრული მორჩილება გამოუცხადებიათ თურმე და უთქვამთ რასაც გვიბძანებენ, იმას ავასრულებთო.

საჰოლიტიკო მიმოხილვა

ეხლანდელმა საფრანგეთის საქმეებმა მოგვაგონეს ერთი გამოჩენილის რუსის მწერლის სიტყვები: „ჩვენის აზრით, ამბობს იგი, უმეცრებას, უვიცობას, შეცდომას გაუგებლობას და ეოველს ბოროტს მიდრეკილებას უფრო მომეტებული ძალა აქვსთ ისტორიაში, ვიდრე მართლმსჯელობას, ნათლად მხედველობას და საქმის გაგებას, ვიდრე ცოდნასა და ჭეშმარიტად კეთილს მიდრეკილებას; ისტორიის საქმე ისე მიმდინარეობს, რომ ეოველთვის ერთის გროშის მოგებისათვის მილიონები დახარჯულა. ის გზა, რომელზედაც ისტორიის ეტლი მოძრაობს, დახლართულია და ოღრო ჩოღროიანი, ასე რომ ამ ეტლში მჯდომი კაცი ბევრჯელ ტეუილ-უბრალოდ აეხეთ ქება და დაეხეთქება, ბევრჯელ ასს ვერსტს გადუხ-გადმოუხვევს ვიდრე ერთს ადლზედ წინ წადგება“. *)

რისთვის ააშფოთა მაკ-მაგონმა მთელი საფრანგეთი და მთელი ევროპა? საფრანგეთი, ამბობს იგი, იმ გზაზედ მიდის, რომელიც მას დაღუპავსო, და მე როგორც ჩემი სამშობლოს კეთილის მოსურნე, არ ვიზამო, რომ საფრანგეთმა თავისი თავი დაღუპოსო, უსათუოდ კეთილ-გზაზედ უნდა დავაყენოო და უსათუოდ ბოროტის ხელისაგან უნდა დავიხსნაო. საფრანგეთი ჰასუხად ეუბნებაცუდ გზაზედა ვდგევარ თუ კარგზედ, ავი ვარ თუ კარგი, ვიღუპები თუ ვბედნიერდები—ჩემს მეტი ვინ არის აქ გამომკითხველი? ბატონო, ჩემის თავისა მე უფრო არ ვიცი რა მარგებს და რა მაწყენს, ვიდრე შენაო: დაგვანებე თავიო, არ გვინდა ეგ შენი ძალად ცხონებაო: ჩვენ თავს ჩვენვე შენზედ უკედ მოვუვლითო. მაგრამ მაკ-მაგონს ისე ასტკივნია გული თავის ქვეყნისათვის, რომ მაინც იძახის: არა, შენ არა გესმის რაო, გინდა თუ არა მე უსათუოდ უნდა დაგიხსნა იმ ბოროტებისაგან, რომელიც შენს ბედს გარს დაჰსტრიალებს. სწორედ გითხრად, ამისთანა ახირება სულელობის ნიშანია. ვის გაუგონია კაცმა კაცს ძალდატანებით მადლი უეოს? ძალდატანება და მადლი ერთად რომ ვერ ხერხდებიან!

ამ ახირებულ გულმტკივნეულებასთან მაკ-მაგონმა კიდევ სხვა ღირსებაც გამოიჩინა. მე ჰალატისა კი არა მთელის საფრანგეთის წინაშე ვარ ჰასუხის მგებელიო და ამიტომ მე ჰალატასთან კი არ მაქვს საქმეო, მე მხოლოდ საფრანგეთთან მაქვსო. სიცრუეცა ჰსცოდნია მაკ-მაგონს. რესპუბლიკის პრეზიდენტი, როგორც მოგეხსენებათ, ნაციონალურის კრების მიერ არის ამორჩეული და არა საფრანგეთისა, რომლის ხალხს ჰირად არავითარი უფლება არ მიუნიჭებია მაკ-მაგონისათვის, მაშასადამე იგი ჰასუხის-მგებელია ეველაზედ უწინარეს ჰარლამენტის წინაშე. მაკ-მაგონი კი სხვას ამბობს, აგებ ამით როგორმე ხალხს თვალი აუხვიოვო. საწყალი ხალხი! ვინც არა მგონია გამოტეევრება და მისის სახელით ვინ იცის რას არ ჰსჩადის. რა არ მომხდარა ქვეყნიერობაზედ ხალხის სახელითა ხალხისავე დასაღუპავად? ხალხს ე. ი. დაბალს ხალხს, რომელიც ეოველ ქვეყანაში შეადგენს უმრავლესობას, აქამდისინ თითქმის არავითარი ნამდვილი მონაწილეობა არ მიუღია საჰოლიტიკო ცხოვრებაში: იგი ეოველ დღე შიმშილს ებრძვის და ლუკმა ჰურის მოჰოვებაში ატარებს თავის სიცოცხლეს. ხალხი—ეს თავი და ბოლო ისტორიისა—ჩვეულებრივად ჩუმად არის და მხოლოდ მაშინ ამოიღებს ხოლმე ხმას, როდესაც მართლა დიდი გაჭირება მიადგება კარს, როდესაც სულის ამოხდაზედ მივარდება საქმე. ხალხი ადგილ-ადგილ ისეთს მდგმოიარობაშია ჩაეენებული მმართველთაგან, რომ მისი ფიქრი, მისი დრო, მისი ზრუნვა ძლივ-ძლიობით თუ ჰეოფნის ლუკმა ჰურის შოვნის საჭიროებასა. მას სადა ჰსცალიან თვალ-ეური ადევნოს მინისტრებისა და კონსტიტუციის მუხლთა ცვლასა. ამიტომაც ხალხს მინისტრებისა და კონსტიტუციებისა ბევრი არა ენაღვლება რა. მან მხოლოდ ეს კარგად იცის, რომ

*) „Борьба партій во Францій въ эпоху рестоврацій“

აქამდისინ ბევრი მინისტრი და ბევრი კონსტიტუცია გამოცვლილა, მაგრამ იგი კი იმავე ტანჯვაშია, მისი ბედი იგივეა რაც ადრე იყო. ხალხი თუმცა ჩუმათ არის, თუმცა ხმა გაკმენდილია, მაგრამ ყველამ იცის, რომ იგი ზღვაა, ერთი რომ დაიგრიალოს, ძალა და დიდება მისია, წინ ვერავინ დაუდგება. ყველა ჰგრძნობს ამ დამინებულს და მიფარებულს ძალასა და დიდებას და მიტომ ყველა ეფერება ხალხს. ამიტომ ყოველს შემთხვევაში მის სახელსა ხმარობენ და მისის სახელით მოქმედობენ. ესე იქცევიან კარგის მოსურნენიც და ავისაცა. ევროპიის ისტორიაში ბევრი მაგალითია მისი, რომ გამოსულა რომელიმე მეთაური კაცი მოედანზედ, დაუჯერებია ხალხი შენით და შენთვის ვიღვწვიო, ამით მოუბიერებია ხალხი, გაუკაფავს მისის შემწეობით თვისი გზა და ბოლოს როცა გაუმარჯვნია ხალხისათვის უთქვავს: ახლა შენ შენთვის იყავ და მე ჩემთვისაო. ამ გვარნი კაცნი რას არ იქმონენ ხოლმე ხალხის თანაგრძნობის მოპოებისათვის? ოღონდ ხალხი კი მოიმხრონ და ესენი არაფერს არ დაზოგენ: სინიდისსაც გადუდგებიან, ჭეშმარიტებასაც, და ყოველგვარს პატიოსანს და წმინდა გრძნობასა.

ეჭვი არ არის, რომ მაკ-მაგონი არას დაზოგავს და ყოველ ღონისძიებას იხმარს, რომ ხალხის გული მიიზიდოს. ეჭვი არ არის, ეცდება დააჯეროს ხალხი, რომ მის ქვეყანას რადიკალები დაღუპვენ, რადგანაც ამათ ჰსურთ საკუთრების აოხრებაო, ცოლ-ქმრობის გაუქმებაო, ოჯახობის დარღვევაო და სხვა ამ გვარი. ამისთანა აზრის გავრცელებისათვის მაკ-მაგონი, რასაკვირველია, თავის მომხრე მოხელეებს დააყენებს. და დააყენა კიდეც. ამჟამად სამოცამდე სხვა და სხვა მაღალის თანამდებობის კაცები რესპუბლიკის მომხრენი გადაუყენებია დეპარტამენტებში და თვისი მომხრენი დაუნიშნავს ახალს სამინისტროს დიდი იმედი აქვს ამ კაცებისა, რომ ეცდებიან დეპარტამენტისა და მაუნიციპალის არჩევანში მთავრობის კანდიდატები ამოარჩევინონ ხალხსაო. ჯერჯერობით ახალს სამინისტროს ამის მეტი არა უმოქმედნია რა.

ისიც უნდა მოგახსენოთ, რომ ამ სამინისტრომ წინადვე იცის რომ დღე-მოკლეა, რომ დიდხან ვერ გაჰსძლებს. ამის გამო დიდად ჩაფიქრებულია თვის მომავალზედ. რესპუბლიკელნი ამბობენ, რომ ახალმა მთავრობამ ბევრი რომ გასძლოსო ხუთის თვის მეტს ვერ გასძლებსო. აი რა იმედით ამბობენ ამ ხუთს თვეს. როგორც მოგეხსენებათ, მაკ-მაგონმა პარლამენტი ერთის თვით დაითხოვა. ახლა როცა დათხოვნის ვადის შემდეგ კვლავ შეიერება პალატი, გამოჩნდება რომ ეხლანდელს სამინისტროს პალატში ბევრი მომხრე არა ჰყავს, ამის გამო საჭიროდ იქმნება ან სამინისტრო გადადგეს სამსახურიდგან, ან თვით პალატი ხელახლად დაითხოვონ *) ისევ ერთის თვითა, რომ სამინისტრომ დრო მოიცეს და თვისი საქმე როგორმე მოაგვაროს. შესაძლებელია, რომ მაკ-მაგონი ამ მეორე საშუალებას მოჰკიდებს ხელს და პალატს ხელახლად დაითხოვს კიდევ ერთის თვით. ეს მეორე თვეც რომ გავა მაკ-მაგონი ნებას მოჰსთხოვს სენატს აწინდელის პალატის სრულიად დაშლისას და ახალის ამორჩევისას. თუ სენატმა ამის ნება დართო, მაშინ კანონის ძალით, სამის თვის განმავლობაში ახალი პალატი უნდა ამორჩეულ იქმნას. მაგრამ შესაძლებელია, რომ სენატმა არ მისცეს მაკ-მაგონს ნება აწინდელის პალატის დათხოვნისა და ახლის ამორჩევისა; მაშინ, რასაკვირველია თვითონ მაკ-მაგონი უნდა სამსახურიდგან გადადგეს. ასე იქმნება თუ ისე, მაინც ყველა დარწმუნებულია, რომ ეხლანდელი სამინისტრო დიდხან არ გასწევს. კარგი ის არის რომ თვითონ მთავრობაც ამ აზრისაა. ამას გვიმტკიცებს ის ტოკვა და თითქმის შიში, რომელიც მაშინვე დაეტეო მის მოქმედებას. იმავე დღეს, როდესაც ჟიულ-სიმონის სამინისტრო გამოვიდა სამსახურიდგან, ვერსალში მივიდა პარიჟიდამ დეპეშა, რომელიც აცხადებდა, რომ მთავრობა გარეშე საქმეებში იმავე სამშვიდობო გზაზედ ივლისო როგორც აქამდისინ, და კლერიკალებსაც სასტიკად მოექცევაო. ახალს სამინისტროს თითქო თავისის თავისა თვითვე შეშინებია, თუმცა ეხლა მთავრობა უარს ჰყოფს ამ დეპეშას, მაგრამ ზოგს ჰგონია, რომ ამას მთავრობა იმიტომ ჰსჩადისო, რომ გულადობა გამოიჩინოსო. ახლა ჰკითხეთ მაკ-მაგონს, რად გაიხადა ასე საქმე? თუ ჭკუა ჰქონდა, თავისათვის დინჯათ უნდა ეოფილიეო და მაშინ ვინ იცის? იქნება 1880წ. კიდევ ამოერჩია საფრანგეთს რესპუბლიკის პრეზიდენტათ. ეხლა კი სამუდამოდ გამოესალმოს ამ იმედსა.

მაკ-მაგონის მოქმედებამ დიდად შეარეია ევროპის დიპლომატია. უცხო ქვეყნების ჟურნალ-გაზეთები დიდად ჰსძრახვენ ამისათვის მაკ-მაგონსა და ჰკილავენ ამ ეოვლად უსაფუძვლო და უკანონო მოქმედებისათვის. ევროპის დიპლომატია ფიქრობს, რომ მაკ-მაგონი უთუოდ ომს რასმეს აუჩენს საფრანგეთსაო, რადგანაც ახალი მთავრობა დიდხანს ვერ გასტანსო თუ ომით არ გაიტეუვა ხალხის თვალიო. ხმა გავარდა ვითომ ინგლისსა, საფრანგეთისა და ავსტრიის შორის რაღაც რამ მოლაპარაკება გაიმართაო. მაგრამ ეს მარტო ჭორად ისმის და მართალი ჯერ არა ვინ იცის.

---

*) კონსტიტუციის ძალით რესპუბლიკის პრეზიდენტს შეუძლიან ერთსა და იმავე სესსიაში ორჯელ დაითხოვოს პარლამენტი თითო თვის ვადით.

ბისმარკმაც, რასაკვირველია, ეური აცქვიტა და დაუდგრომელს ფაცა-ფუცს შეუდგა. საფრანგეთის ამბავი რომ შეიტეო მაშინვე ბერლინისკენ გაიქცა, სადაც ხანგრძლივად საუბარი ჰქონია ვილჰელმთან.

ბისმარკს უთქვამს, რომ თუ ვინიცობაა საფრანგეთმა იტალიას ომი აუტეხაო, ჩვენ უეჭველად იტალიის მხარე უნდა დავიჭიროთო. გარდა ამისა ამბობენ, რომ ვითომ ბისმარკი ცდილობსო ინგლისი და რუსეთი მოარიგოს ერთ-ერთმანეთთან ოსმალეთის გაწილადების თაობაზედ, ასე კი რომ ავსტრიასაც ჯეროვანი ლუკმა რამ არგუნოს. ერთის სიტყვით საფრანგეთის ამბის მაეურებელი ბისმარკი ცდილობს ხვალისათვის მზად იეოს და ხელები შეკრული არა ჰქონდეს.

— ინგლისი, როგორც მოგეხსენებათ, განათლებული ქვეყანაა. ისეთი ხმა აქვს გავარდნილი ქვეყნიერობაზედ, რომ დიდსა და ჰატარას ჰსწამს მისი წარმატებულება, განვითარება და უპირატესობა. ეს რწმენა იმოდენად ძლიერია, რომ ბევრს არა ჰსჯერა თუ აქაც მოიპოვება იმისთანა უმეზავსოება, იმისთანა უმეცრება, როგორიც მხოლოდ ბნელით მოცულს ქვეყანას შეჰფერის. ამიტომაც ეოველივე მოქმედება ინგლისისა, ეოველი მისი ქცევა სამაგალითოდ მიაჩნიათ ნამეტნავად გაუნათლებელს ქვეყანას, რომელმაც ამისთანაებში უმიზეზო თავ-დაბლობა და თავის დამცირება იცის. თუ ეს საქმე ცუდი ეოფილიეო ინგლისი არ შემოიღებდაო, იტყვის ხოლმე უმეცარი ქვეყანა და წინდაუხედავათ ბრმად მიეტანება ეოველს მას, რაც ინგლისშია შემოღებული. ამას კი აღარ არჩევს კარგია, თუ ცუდი, სულელურია თუ ჭკვიანური იგი, რის მისაბაძავადაც ხელი წაუტანებია.

მაგალითებრ: ინდოეთი ინგლისს უჰერია. ინგლისის მმართველობა ინდოეთში მრავალ-გვარს ბოროტებას და უმეზავსობას ჰსჩადის. ინგლისი ჰსწოვს ინდოეთის ხალხს, ართმევს უკანასკნელს საცხოვრებელს. ამას გარდა ჰსცდილობს რომ ინდოეთის მცხოვრებთა, შორის მუდამ ბზარვა და განხეთქილება იეოს, რადგანაც მისთვის საშიშარია ერთობა ინდოეთის მცხოვრებთა, რომელნიც 190 მილიონ სულს შეადგენენ. ამისათვის ინგლისი ხელს უმართავს და შემწეობას აძლევს ერთგვარს წესს, რომელიც ინდოეთში ჰსწარმოებდა ინგლისელთა შესვლამდეე. იმ წესი იმაში მდგომარეობს, რომ მთელი ინდოეთის ხალხი წეობ-წეობად (კასტა) არის დაეოფილი, ვაჭარნი ერთს წეობას შეადგენენ, მეომარნი მეორეს, ხელოსანნი მესამეს და სხვანი. ერთის წეობის კაცი მეორეში ვერ გადავა, ეგ აკრძალულია ასე, რომ თუ ვაჭრის შვილია, ვაჭრად უნდა იქმნეს, თუ მეომარი მეომრად და სხვა ამგვარად. ამისთანა ეოვლად უმეზავსოს და წარმატებისათვის მავნებელს წესსა, ინგლისის მთავრობა არამც თუ მიჩრს უკვეთს, არამედ ეოველს ღონისძიებას ხმარობს უთუოდ განაგრძოს და დაამკვიდროს, რადგანაც ამ გვარად მცხოვრებთა განთვითვეულებას ურთიერთის მძ ულვარება და მტრობა მოსდევს. ინგლისსაც ამის მეტი არა უნდა რა, რომ იმოდენა ხალხი მორჩილების ქვეშ იეოლიოს.

მაგრამ ერთი რამ კია შესანიშნავი და ეურადღების ღირსი. ამას წინად ინდოეთის ვიცე-კოროლს ლორდს ლიტტონს კალკუტის უნივერსიტეტში წარმოუთქვამს, რომ ინგლისის მთავრობა ბევრ გვარის ცვლილების მოხდენას აპირებსო ინდოეთის მმართველობაშიო და სხვათა შორის იმ ცვლილებასაცაო, რომ თანამდებობანი, რომელთაც განსაკუთრებით ინგლისელნი ასრულებდნენო, ინდოეთის ადგილობრივთა მცხოვრებთა მიეცემათო.

აქამდისინ ეველა ადგილები ინგლისელებს ეჭირათ. ეხლაც, რასაკვირველია, უმაღლესი ადგილები ისევ ინგლისელებს ეჭირებათ, რომელნიც ლონდონიდამ დაინიშნებიან. ინგლისს ეშინიან — მაღალი ადგილები რომ ადგილობრივ მცხოვრებთ დაურიგოვო, ვაი თუ ინდოეთი ხელიდგან გამომეცალოსო.

აი რას იწერება ერთი ფრანციელი კორრესპონდენტი კალკუტიდამ: „1858 წლის აქედ ეველა თანამდებობა იმ კაცებს ეჭირათ, რომელთაც პირდაპირ ლონდონიდამ ნიშნავდნენ და რომელნიც ამ შემოსავლიან ადგილებს ისე უეურებდნენ როგორც ჯილდოს მთავრობის მიერ.

„ლორდის ლიტტონის მიერ გამოცხადებულის ცვლილებისაგამო ეს თანამდებობანი ადგილობრივ მცხოვრებთ მიენიჭებათ. გარდა ზოგიერთის თანამდებობისა, რომელსაც ადგილობრივ მცხოვრებს არას დროს არ მისცემენ, რადგანაც აქაურის ადმინისტრაციის დანიშნულება, ლორდის ლიტტონის სიტყვით, ინგლისის უფლების სიმტკიცეაო.

„ეს ახლად გამოცხადებული ცვლილება ეოვლად სამართლიანი და სამაგალითოა: ადგილობრივ მცხოვრებთა აქვსთ სრული უფლება თვისი საქმე თვითონვე განაგონ. აქაურებთათვის თანამდებობაში ეოფნა დიდი საქმეა. როგორც თვითონ, ისე ხალხიც ამით შეეჩვევა თვითმმართველობას. მაგრამ ბევრს ეშინიან, რომ ამ ცვლილებამ ძალა არ მოაკლოს ინგლისის უფლებას და ინდოეთმა იგივე საქმე არ უეოს ინგლისს, რაც ამერიკამ უეო.“

ჩვენ ინდოეთზედ იმიტომ მოვიტანეთ სიტყვა, რომ იგი ცხადი მაგალითია ინგლისის ავ-კარგიანობისა. ჩვენ გვსურდა ამით გვეჩვენებინა, რომ თუმცა ინგლისი წარმატებული და განათლებული ქვეყანაა, მაგრამ იქაც ბევრი რამ ავია და ბევრი კარგი. ჩვენ ამის თქმა გვინდოდა, რომ როდესაც გაუნათლებელი, წარუმატებელი ქვეყანა განათლებულის ქვეყნის მიბაძვას დააპირებს, ბრმად არ უნდა აფათურის

ხელები და რაც ხელს მოხვდება ყველა იგი წინდაუხედავათ არ უნდა მიითვისოს. ავისა და კარგის გარჩევა უნდა, ყველაზედ უწინარეს, და მერე რაც კარგია მიიღოს, რაც ავია — უკუაგდოს.

წვრილი ამბები. სტამბოლში არეულობა არამც-თუ არ გათავებულა, არამედ მატულობს კიდეც. დეპუტატთა პალატს ერილობა შეუწყვეტლად ექმნებაო. მუხთარ-ფაშა გადაუყენებიათ და მის მოადგილეთ, მცირე აზიის მხედრობის მთავარ-სარდლათ იზმაილ-ფაშა დაუნიშნავთ. სულთანი ადრიანოპოლში აპირებს გადასახლებასაო, რადგანაც სტამბოლში დარჩენას შიშობს. ხონთქარს ურჩევენ მითხათფაშა დააბრუნოსო, თორემ უამისოდ არეულბის მოსპობა ძნელიაო.

—ათინაში დიდი ღელვაა თურმე. ძველი სამინისტრო გადამდგარა და ახალი შემდგარა. ახალი სამინისტრო გადამდგარა და ახალი შემდგარა. ახალი სამინისტრო დიდ მზადებას შესდგომია ომიანობისათვის.

— პრაგიდგან (ბოგემიაში) ერთს ნემეცურს გაზეთში იწერებიან, რომ ჩეხიელებს დაუწვავთ პაპის სურათი და ის ქაღალდი, რომელშიაც პაპის სიტყვა ყოფილა დაწერილი რუსეთის წინააღმდეგ (პაპს ამას წინად სიტყვა უთქვამს მის შესახებ, რომ რუსის მთავრობა კათოლიკებს სდევნისო და ცუდად ეკიდებაო).

— თესსალიაში ხალხი აჯანყებულა და ერთ ოსმალოს სოფელი გადაუწვავთ. კუმუნდუროსს (საბერძნეთის სამინისტროს მოთავეს) პალატისათვის ახალი კაბინეთის პროგრამმა წარუდგენია, რომელშიაც სხვათა შორის ორი რამ არის მოხსენებული: ქუდზედ კაცით აღჭურვა და წესიერი ომი.

— ჩერნოგორიიდგან ამბავი მოვიდა რომ მთავარს ნიკოლოოზს გადაუწყვეტია რომ თვით დაეცეს ოსმალოს ჯარსა.

— პარიჟიდამ მოვიდა ამბავი, რომ მთავრობას პარიჟის მუნიციპალის პრეზიდენტი დაუტუსაღებია, მისთვის რომ მთავრობის წინააღმდეგი ცხარე და ხალხის ამამღელებული სიტყვა წარმოუთქვამს. ბარაქალა ახალს სამინისტროს! დიდი მხნაობა უხმარია!...

თ. ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლექსნი.

I *)

ეღება კარი გაზაფხულისა,
დროთა ცვალებით დანაგულისა,
მოგივალსთ ჟამი სიხარულისა
თვისთანა მქონე შვება-სრულისა.
ვისაც ხელთ გქონდესთ ნება გულისა
იგემეთ სიტკბო სიყვარულისა.

*) ეს ლექსი უფ. ჩუბინოვის ქრისტომატიაში იყო დანეჭდილი, მაგრამ ზოგიერთის სიტყვის ცვლილებით.

ეჰა ჩვეულნო ყოფნას დიდებით,
აწ რად ხართ ბურვილ ჭმუნვის რიდებით?
ნუ ჰგონებთ თავთა ბედ-განკიდებით, —
ნიავმან ყვავილთ სუნთ მოზიდებით
გახაროსთ მოსვლა ფერად-მკულისა....
ვისაც ხელთ გქონდესთ ნება გულისა,
იგემეთ სიტკბო სიყვარულისა.

თუმცა ზამთარი აზრობს ყვავილთა,
დააგდებს ხეთა მწარედ გამრცვილთა,
გარნა ჟამთ-ცნობით მათგანვე ხილთა
ჯერ არს ველოდდეთ პირველებრ ტკბილთა, —
ეს არს ზნე დროთა სიარულისა...
ვისაც ხელთ გქონდესთ ნება გულისა,
იგემეთ სიტკბო სიყვარულისა.

უწყოდეთ ესე ცნობა-მყარითა,
რომ დრო მოგივალსთ კეთილ-დარითა:
იხილავთ ვარდსა სახე-მტკბარითა;
თუ არ შეჰკრთებით მისის ნარითა,
სიმხნეს მოიგებთ წამლად წყლულისა...
ვისაც ხელთ გქონდესთ ნება გულისა,
იგემეთ სიტკბო სიყვარულისა.

ჰოი ვინც არებთ თავის-უფლებით,
ნუ ეტრფით ვარდთა გარ-შემოვლებით!
მიეახლენით გულისა ხლებით
და თუ არ მოჰკვდეთ უდროდ დღე-კლებით,
იხილოთ განხსნა ბედ-შეკრულისა...
ვისაც ხელთ გქონდესთ ნება გულისა,
იგემეთ სიტკბო სიყვარულისა.

II

ვარდო კოკობო, ყოვლთა მჯობო, მომხედე კრულსა,
მე შენსა მჭვრეტსა, განარეტსა თვალ-დაურულსა
მოვედ-მეკონე და მიმონე, მეწამლე წყლულსა,
აღთქმა გრძნობითი, წამ-ყოფითი სრულ-უქმენ გულსა,
გრძნობათა ჩემთა საკამათოვ! ვაჰ შენგან კლულსა!..
ბრძოლის ხელთ ქნევა, ზილფთა რყევა, წამ-ყოფა თვალთა,
მიშმაგვენ გულსა, შაეშუულსა, დამსდებენ ვალთა,
რათა სხვათა მათ დამტოველმან შეგიპყრა კალთა,
არ ვჰრიდო შავთა ჰინდთა ჯართა მათ დაუთვალთა
და მივეახლო ბროლსა მრჩობლით განათლებულსა,
გრძნობათა ჩემთა საკამათოვ! ვაჰ შენგან კლულსა!..

წალკოტის კარსა, ძნელ — საკარსა შენსა მლოდესა —
ცუდ-მექმნა რეკა, ოხვრათ ჯექა მუნა მჯდომელსა,
ღამე მითენდა, განმიდღევდა სულ-სახდომელსა:
არ გამომხედე მე სიცოცხლე-დაუეოვნელსა.
ამად ვიტეოდი ცრემლთა ფრქვევით მიჯნურის თქმულსა:
გრძნობათა ჩემთა საკამათოვ! ვაჰ შენგან კლულსა.

ვინ არიან ოსნი.

„ივერიის“ 12 №-ში მოვიხსენეთ, რომ ინგლისის მეცნიერმა მ-რ გოუორტმა წარუდგინა ლონდონის ანტროპოლოგიურს ინსტიტუტს საბუთები, რომლის ძალითაც იგი ამტკიცებს ოსების შთამომავლობას სარმათებისაგან. ჯერ ვიდრე ოსებზედ იტეოდა რასმეს, მ-რ გოუორტს გამოუთქვამს თვისი აზრი თვით სარმატების ვინაობაზედ.

სარმატების ვინაობის თაობაზედ ბევრ-გვარი აზრია გამოთქმული მეცნიერებაში. ამ აზრთა შორის უფრო ღირს საცნობია და უფრო გავრცელებულია ორი აზრი: ერთი ისა, რომ სარმატნი გერმანიელნი ეოფილან და მეორე ისა, რომ სარმატნი სლავიანები ეოფილან და ეხლანდელის სლავიანების წინაპარნი არიანო. ეს უკანასკნელი აზრი უფრო გავრცელებულია ინგლისში, რადგანაც სახელოვანი მეცნიერი ლატამი ამას ამტკიცებდა. გამოჩენილმა სლავიანთა მეცნიერმა შაფარიკმა ცხადად დაამტკიცა, რომ სარმატები სლავიანები არ ეოფილან. მისი მომხრე ინგლისის მეცნიერი ჯენტი ამ საგანზედ სხვათა შორის ამბობს: „უფრო ადვილად მისაღებია, რომ სარმატების ჯიში სრულიად ამომწყადარია ქვეუნიერობაზედ, ვიდრე ის, რომ სარმატები სლავიანების წინაპარნი არიან.“ მ-რ გოუორტის აზრით, სარმატების ჯიში არამც თუ ამომწედარია, არამედ მაგ ჯიშს ძლიერი შტო დაშთენია კავკასიაში, სახელდობრ, ოსები.

რომ ოსები მომდინარეობენ სარმატთაგან, მ-რ გოუორტი ამ აზრს აფუძნებს ვივიენ სენ-მარტენის გამოძიებაზედ. ვივიენ სენ-მარტენი, იძიებს რა კავკასიის პირველ ეოფილთა მცხოვრებთა, ამბობს, რომ ევროპაში ცნობილი სიტევა „ოსეტინ“ წარმომდგარია ქართულის სიტევისაგან „ოსსეთი“ რომელიც ნიშნავს ოსთა ქვეყანას და რომელიც შემდგარია სიტევიდამ „ოს“ და „ეთი.“ მაშასადამე „ოსეტინ“ წამხდარი ქართული სიტევაა და როცა ოსებს ვიხსენიებთო, ამბობს სენრმანტენი, მათ სახელად უნდა ვიგულისხმოთო „ოზი, უზი, ოსი, ანუ ასი.“ თვით ოსნი კი თავის თავს უწოდებენ „ირ“, ანუ „ირონ“ და თავის ქვეყანას „ირონისტან.“

ბათო რომ თავისის მონგოლებით შეესია ვოლგისა და დონის ნაპირების ქვეყნებს, მაშინ იქა მცხოვრებთა ბინადრობა დიდად შეიშალა. ეს კი ვიცით, რომ მონგოლებმა ააოხრეს მრავალი კეთილ განშენებულნი ქალაქნი ოსებისა, რომელთ ბინადრობა მაშინ თერგამდე უნდა ეოფილიეო. ისიც ცნობილია, რომ ოსები ვერ იეენენ კარგად ეირიმის ხანებთან და ამის გამო იძულებულ იქმნენ დაენებებიათ თავი თავისის მინდვრებისათვის, რადგანაც ეირიმის ხანის მოხარკენი ჩერქეზნი მეტად ამალებდნენ. ოსები გამოდეენეს ეაბარდოდამ და დაიმორჩილეს ჩერქეზთა და ამათ მოხარკედ დარჩნენ იმ დრომდე, ვიდრე რუსეთმა ჩერქეზებს ძალა არ ჩამოაცალა. ეს მთის ჩრდილოთ მეოფ ოსებზეა ნათქვამი. ის ოსნი კი, რომელნიც მთების სამხრედ ჰსცხოვრებდნენ, საქართველოს მორჩილების ქვეშ იეენენ. ამას ამტკიცებს ჰაკსტჰაუზენი, რომელიც ამბობს: „რომელს ოსთანაც კი მე შემხვედრია ლაპარაკი, მიცვნია რომ მათ ძალიან ბუნდათ ახსოვთ პირად გადმოცემული ამბავი თვის შთამომავლობისა, გადმოსახლებისა და ისტორიისა. იგინი ამბობენ, რომ მათი წინაპარნი მთების იქით, ჩრდილოდამ გადმოსულან; რომ წინად მათ უცხოვრიათ იმ ადგილებზედ, საცა ეხლა ჩერქეზნი არიან და იქიდამ სხვა ჯიშის ხალხთა ძალდატანებით გადმოსულან აწინდელს თავის ადგილზედა.“

ერთი იმ ტომთაგანი, რომელთაც გამოუდეენიათ ოსნი, ბოლოს თვით გამოდეენილ ეოფილა და გაფანტულა. ეს ოსების გამომდეენელი ტომი უსათუოდ ძველის ეუმანების შთამომავალი უნდა ეოფილიეო. ეს ეუმანები ბოლოს გამოდენილ იეენენ ეაბარდოდამ ჩერქეზებთაგან.

ამ სახით ადვილად მისაღებია, რომ მონგოლების შემოსევამდე ოსებს უცხოვრიათ მთების ჩრდილოდ თერგამდე, ამათი მესამზღვრე დასავლეთით ჩერქეზნი ეოფილან და აღმოსავლეთით სხვა ტომნი კავკასიისანი.

თერგს იქით დიდი და ვრცელი მინდვრებია, რომელთაც თიურქის (Тюркій) ელის-ხალხნი (ნომადები) უწოდებენ „დეშტ ეიჰჩაღადა“, ესე იგი, ეიჰჩაღის მინდვრებად. ეს ეიჰჩაღნი იგივე ეუმანები

არიან, იმიტომ-რომ, ბიზანტიის ისტორიკოსების მოწმობით, ეიჰზაღი ადგილობრივი სახელ-წოდება იყო თიურქის ეუმანებისა.

უეჭველია, რომ სჰარსელთა ეუმისტანი და არაბთა ეუმუხი წარმომდგარია იმ მდინარის სახელწოდებიდამ, რომელსაც ეუმა (Кума) ჰქვიან და რომელიც ხსენებულს მინდვრებს შუა მიდის და ერთვის კასპის ზღვასა. რომ ეუმანები შედარებით ამ მოკლე ხანს გადასახლდნენ ვოლგის ნაპირებზედ—ამაზედ ეჭვი არ უნდა იყოს. და მართლადაც იგინი გადვიდნენ ვოლგას მეათეს საუკუნეში. ამის გამო „ეუმანები“ და ძველთა არაბის მწერალთაგან მოხსენებულნი „ეუმუხები“ ერთი და იგივე არ უნდა იყვნენ. ამ ეუმუხებზედ ძველნი არაბის მწერალნი მოგვითხრობენ, რომ უდიდესი ნაწილი კავკასიის მცხოვრებთა მაჰმადიანებათ მოაქციესო და ამასთანავე არაბთა დაიპერესო ეუმუხნი, რომელინც ორად განიყვნენო: ეაზიმუხებად (მართლ-მორწმუნედ) და ლეკებათ ანუ ეაფირეუმუხებად (არა მართლ-მორწმუნედ). გოუორტი ამტკიცებს, რომ მაგ არაბთაგან დაპერობილთ ეუმუხების შთამომავალნი ეაზი-ეუმუხები და ეარა ეაითაეები არიან დაღისტანშიო.

ამ სახით ჰსჩანს რომ თიურქის ეიჰზაღნი და მონგოლნი მოესივნენ ევროპას ერთ და იგივე დროს, განდევნეს საშინელი ხაზარნი და შერეკეს დაღისტანის მთავრობაში, სხვა ტომნი კი წაჰსწიეს სამხრეთისაკენ.

ეხლა დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ ამათ შემოსევამდე ოსნი, ანუ ასნი ჰსცხოვრებდნენ ქვემო დონზე. ეს სარწმუნოა არა მარტო იმით, რომ ოსთა ჰირად-თქმულობა ამას ამტკიცებს, არამედ მითაც, რომ რუსთა მატიანენიც ამის საბუთს გვაძლევენ. ნესტორი მოგვითხრობს რა ხაზარების დამარცხებას სვიატოსლავისაგან 965 წ., ამბობს, რომ სვიატოსლავმა დაიპერო აგრეთვე იასსნი და ეოსოგებიო. ეს ეოსოგები ჩერქეზნი არიან. ჩერქეზთა ქვეყანას მეათე საუკუნეში ეასაკია ერქვა და თვით ჩერქეზთა ოსნი, ანუ ასნი ეასაკებს უწოდდენ. 1029 წ. იაროსლავმა მრავალი ტეკე წაიყვანა იასსებისაგან რუსეთს. კარამზინი ნესტორის სიტყვით ამბობს: „იაროპოლკმა, მესამე შვილმა მონომახისამ 1116 წელსა ძალიან გაიმარჯვაო დონზედ. მან წაართვა პოლოვეელებსა, ესე იგი, ეუმანებს ქალაქები: ბალინა, ჩეხლუევი და სუგროვი და ბევრი მათში მცხოვრებნი იასსნი ტყვედ წაასხაო. ტყვეთა შორის ერთი ემაწვილი გასათხოვარი ქალი იყოო. რომელიც ცოლად შეირთოო.“ დასასრულ ესეც უნდა ითქვას, რომ მაგ ადგილების დედა ქალაქი იყო აზოვი, ძველი სახელწოდება ამისი არის აზა, წარმომდგარი ოსთა სახელწოდებისაგან, ესე იგი ოსი-ანუ ასი-საგან.

ამ გვარად სარწმუნოა რომ მეოტისის და დონის ახლო მეათე საუკუნეს ოსნი არსებობდნენ. მეათე საუკუნის უწინ კარგა ხანი უძველეს დრომდე ოსებისა აღარა ისმისრა ისტორიაში. უძველესის დროთა მწერალნი კი გვაცნობებენ, რომ მათ დროს ასნი, ანუ ოსნი ამ ადგილებშივე ჰსცხოვრებდნენ.

დასავლეთის ისტორიის უძველესს დროში ხსენებულია ვოლგისა და დონის შუა ვაკე-ადგილნი ეუბანი და ეირიმი, რომელთა ზედაც ჰსცხოვრებდნენ სხვა და სხვა თემნი. ამა თემთა სახელწოდებანი წარმომდგარნი არიან ჰირველ ეოფილის ტომის სახელიდამ. ეს ჰირველ ეოფილი ტომი არის მადაელთა, ანუ მიდიელთა ტომი. ეუბანისა და ეირიმის მცხოვრებთა თემთა შორის ცნობილ არიან საგრომატნი, ანუ სარმატნი, იაქსამატნი, ხარიმატნი, ტისსამატნი, აღამატნი და სხვანი. შთამომავლობითი ერთ-სისხლობა ამა სხვა და სხვა წოდების თემთა (მაგალითებრ „მეოტიელნი“ სტრაბონისა) იქიდამა ჰსჩანს, რომ ჰლინიოსი ამ თემებს ყველას ერთად სარმატებად ჰრაცხს. ვივიენ სენ-მარტენი ამბობს, რომ გვარტომობითი სახელ-წოდება მიდიელთ ტომისა სიტყვა „მეტ“ არისო. ებრაელნი ჰსწერდნენ „მადაი,“ ძველნი ჰარსნი—„მად, “სომეხნი—„მატა.“ აქედამ ცხადია, რომ „მაიტაი“ და სჰარსელთა მწერალთა მიდიელნი ერთი და იგივეა. ძველნი არ არის დაამტკიცოს, რომ ესენი მართლადა ერთი და იგივე ხალხია.

სიტყვა „სარმატი“ ანუ, როგორც ბერძნები ჰსწერდნენ, „სავრომატი“ არის შემდგარი სიტყვისაგან „სარ“ ანუ „სავრო“ და სახელიდამ „მეტ.“ ზოგიერთი მწერალი ამბობს, რომ სიტყვა „სარ“ იმასვე ნიშნავს რაც არიული სიტყვა „საურ, სარ, ანუ სერ“. არიული სიტყვა „საურ, სარ, ანუ სერ“ ნიშნავს „თავს.“ რადგანაც თავი იმისთანა ნაკვთსა ნიშნავს, რომელიც განაპირებულია და რომლითაც იწუობა თუ თავდება სხეული რამ, ამის გამო გამოჰყავთ, რომ სიტყვა სარმატი ანუ სარმეტი ნიშნავსო განაპირებულს ხალხს მიდიელთ (მეტ) ტომისას ესე იგი, იმ ხალხსა, რომელს იქითაც მიდიელთ ტომი

აღარ ეოფილა. შაფარიკი ამბობს, რომ ზოგიერთ აზიურს ენებშორის სიტყვა „სარ“ ნიშნავს უდაბნოსა, ანუ დაცემულს მინდორსაო და საბუთად მოჰყავს ის, რომ ეირგიზ-ყაისაკნი თავის თავს უწოდებენო „სარ-ყაისაკ.“ გატტერერს სარმატის სახელწოდება გამოჰყავს ლიტვურის სიტყვიდამ „საურე“, რომელიც ითარგმნის ჩრდილოეთად და ამის გამო ამტკიცებს, რომ „საურმატი“ ნიშნავს „ჩრდილო მიდიელთ.“ სიტყვა „სარ“ სხვა და სხვა უგრთა ენაში ნიშნავს ყვითელს, ამის გამო სარმატი შეიძლება ითარგმნოს ყვითელ მიდიელად.

ეფორი იაქსამეტებს სარმატებად ჰრაცხს. ამგვარადვე იაქსამატნი ხსენებულნი არიან სკიმნესა და სტეფანე ბიზანტიელისაგან. ეს მწერალნი ამბობენ, რომ იაქსამატნი სარმატების ქვეყანაში ჰსცხოვრებდნენო. მწერალი მელლა მოგვითხრობს, რომ იაქსამატის დედა-კაცები ისე იცავდნენ და იხურავდნენო, როგორც სარმატისანიო.

ერთის სიტყვით შაფარიკის, სენ-მარტენის და სხვათა მწერალთა აზრს თუ დავეფუძნებით, უეჭველია, რომ სარმატნი მიდიელთა ტომისანი არიან და იაქსამატნი სარმატის შტოისანი. თვით სიტყვა იაქსამატი შემდგარია სიტყვებიდამ „იაზ“ ანუ „აზ“ და „მატაი“. ,მატაი,, მიდიელთ სახელია, „აზ“ ანუ „იაზ“ ოსებისა. ამისგამო იაქსამატი სხვა არა არის რა გარდა მიდიელ-აზი, ანუ იაზი. ეს სიტყვა იცოდნენ უწინ ნამეტნავად მაშინ, როცა ესხილმა ასწერა წვალება კლდეზედ მიბმულის ჰრომეთეოსისა. იგი ამბობს, რომ ჰრომეთეოსი დაბმული იეოვო იმ ხალხთა შორის, რომელიც სცხოვრობს „წმინდას“ ქვეყანას აზიაში, კავკასიის კლდეთა ძირშიო. ამ სახით უეჭველია, რომ ამ „წმინდა“ ქვეყანაში მცხოვრებთ ასებისა თუ ოსებისაგან დაერქვა სახელი თვით დიდ აზიის ხმელეთსა.

ზემო თქმულიდამ ცხადია, რომ იაქსამატი იეო სარმატის ხალხის ნაწილი და სარმატი იეო ხალხი ნამდვილ მიდიელთაგან მოწყვეტილი.

გოუორტს მოჰყავს ძველნი მწერალნი, რომელთაც ოდესმე უთქვამთ რამე სარმატებზედ.

პირველი მწერალი არის ღეკატეოსი, რომელსაც უცხოვრია მეექვსე საუკუნეში ქრისტეს წინ და ორმოცდა ათის წლით ღეროდოტეს წინ. ამის თხზულების ნაშთი „პერიპლეთ“ ცნობილი, სტეფანე ბიზანტიელს აქვს მოყვანილი. ღეკატეოსი მოგვითხრობს, რომ იქსიბატნი, ანუ, როგორც სენ-მარტენი უსწორებს, იქსამატნი სინდიკის ახლო ჰონტოს ნაპირებზედ ჰსცხოვრებდნენო. ეს სიტყვა-სიტყვით იგივეა, რასაც სტრაბონი ამბობს ბოსფორის ასსებზედ. ესხილი, რომელიც თითქმის თანამედროვე იეო ღეკატეოსისა, იხსენიებს აქავ მცხოვრებთ ასსებსა. ამ სახით ჰსჩანს, რომ სარმატნი ძალიან ძველს დროს ეოფილან და ცნობილ არიან ძველათგას ასსიების, ანუ იაქსამატების სახელწოდებითა. ეს სახელები უთუოდ ადგილობრივი სახელები ეოფილა. ამ ღეკატეოსის შემდეგ გეროდოტე იხსენიებს სოურომატებს, და ამბობს მეოტისელთ ზემოდ ჰსცხორებენო. იგი მოგვითხრობს, რომ იგინი ლაპარაკობენ სკვითის ენასაო, მაგრამ ეგ ენა კარგად არ იციანო. მათის მხრის კანონითაო, ქალი ვერ გათხოვდება იმ დრომდე, ვიდრე ომში მტერს ვისმეს არ მოჰკლავსო; ზოგიერთი სიბერემდი გაუთხოვარი რჩება ხოლმეო, რადგანაც შემთხვევა არ მიჰსცემია მტერი მოეკლა სადმეო. როცა დარიოსი დაეცა სკვითებს სარმატნი მიეშველნენ სკვითებსაო და მათის მხედრობის ნაწილნი შეიქმნენო. ღეროდოტის შემდეგ 390 წ. ქრისტეს წინ, ანუ, ნიბურის სიტყვით, 360 წ. სკილაქსი იხსენიებს სარმატებს ტანაისის დასავლით და საურომატებს ტანაისის აღმოსავლით, ცხადია, რომ ეს ორივ სიტყვა ერთი და იგივე ხალხის სახელია.

ევდოქსი (379 წ. ქრისტეს წინ), რომლის სიტყვებიც მოჰყავს სტეფანე ბიზანტიელს, აჩვენებს, რომ სარმატნი ჰსცხოვრებდნენ დონის დასავლით. მას შემდეგ ისტორიკოსი ეფორი იეო, რომელიც ჰსცხოვრებდა 355 წლის ახლო-მახლო ხანებში. სტრაბონს მოჰყავს ამ ეფორის შემდეგი სიტყვები: „დიდი განსხვავებაა არის სარმატების და სხვა სკვითების ცხოვრებათა შორის, რადგანაც ერთნი მეტად ბრიყვნი არიან და კაცის მჭამელნი, მეორენი კი ხორცეულს სულ არ ეკარებიან“. არის ერთი თხზულება, რომელსაც სათაურად აქვს: „ჰაერისა, წყლისა და მიწისათვის“ და რომელიც სკილაქსის დროისა უნდა იეოს და იქნება ამაზედ კიდევ უძველესიც. ამ თხზულებაში ხსენებულ არიან სარმატნი, რომელთა დედა-კაცნი მეომარის გულისანი ეოფილან და რომელიც მდგარან დონზე სკვითებთა შორის.

ჰოლიენი, მწერალი ქრისტეს აქედ მეორის საუკუნისა, ეფუძნება არა მართალთა და ნამდვილთა წეაროთა, მოგვითხრობს, რომ ბოსფორის მეფემ

სატირ, რომელიც მეფობდა 349–311 წ. ქრისტეს წინ, ურჩია სინდთა მეფეს გაუშოს თვისი ცოლი იქსამატთა გვარ-ტომისა და შეირთოს ქალი მის სატირისა. განრისხებულს დედოფალს მოუმხრია ხალხი და ხალხის შემწეობით სამაგიერო გადუხდია რამდენსამე ომში. ნიბური ამბობს, რომ მაშინ როცა ბოსფორის მეფის ჰარიზადის შვილებ შორის 311 წ. ქრ. წინ ბრძოლა იეოვო, სარმატნი ჯერ კიდევ თავის უწინდელს ადგილს ჰსცხოვრებდნენ დონზედაო.

სარმატია დიდხანს თითქმის ბოლოს დრომდე იეო სახელ-წოდებად სამხრეთის რუსეთის ვაკეებისა. სარმატები ეოფილან ოლვიის მახლობლათაც დიონის დროს და მეოტიის მახლობლად ლუკიანეს დროს. იგინი ეოფილან იმას იქითაც, ჰანნოვიის მინდვრებში და აქ იგინი რომაელებს დაუცხრომელად მტრობდნენ.

ეს დასავლეთის სარმატნი არიან. ამ სარმატებზედ მარტო ის უნდა ითქვას, რომ იგინი ორად იყვნენ გაეოფილნი რომაელების დროს: როკსოიან-ებად და იაზიგებად. ეს უკანასკნელი სიტყვა გვაგონებს ძველს სახალხო სახელ-წოდებას ოსებისას, სახელდობრ „იასი, ასი“ და მაშასადამე აქედამაც მტკიცდება, რომ სარმატნი და ოსნი ერთი და იგივე არიან. როცა გუნნების დიდი შემოსევა მოხდა, მაშინ სარმატნი ნაწილ-ნაწილ განიფანტნენ. ხოლო მგზავსად სხვა ელის-ხალხთა, რომელიც ტრიალ მინდვრებზედ ჰსცხოვრებდნენ და განდევნილ იქმნენ მტერთაგან დასავლეთისკენ ვოლგის იქით, ერთი ნაწილი სარმატთა დარჩა იმ მაგარს და უვალს ადგილს, რომელიც მდებარეობს კასპიისა, ჰონტო-ევქსინის ზღვისა და კავკასიის შორის.

ზემოდ ნათქვამია რომ სიტყვა სარმატი არის მხოლოდ მეორე სახელ-წოდება ასებისა, ანუ იასებისა. ფრიად ღირს საცნობია, რომ ჯერ კიდევ ჰტოლომეოსის დროს მეოტისის ნაპირებზედ ეოფილა სამი ქალაქი, რომელთ სახელ-წოდებაში ისმის ნაკვთი „აზ“, სახელდობრ: აზარა, აზაბეტისი და აზარაბა. ჰტოლომეოსი იხსენიებს ერთს თემს ოსილიად ეხლანდელის აზოვის საახლოვეს. ამაზედ უწინ სტრაბონი იხსენიებს ასპურგიტებს, ესე იგი, ქალაქს ასში მცხოვრებთა და ეს „ასი“ ეხლანდელისა და შუა საუკუნოების აზოვია.

გარდა ამისა რაც ზემოდ ითქვა სარმატებისა და ოსების ანუ ასსების ისტორიულ კავშირზედ. შემდეგი საბუთებიც ცოტად თუ ბევრად ეხმარებიან მ-რ გოუორტის აზრსა. ადგილობრივი სახელი ოსებისა არის „ირონ“ და მათის ქვეყნისა „ირონისტან.“ ამავე დროს ირან აპარსეთისა და მიდიის სახელი. ეს სახელი გამოჭრილია სასანიდების ფულზედაც, ამ გვარის მეფენი იწოდებოდნენ „მალკა მალკანი ირან,“ ესე იგი ირანის მეფედ-მეფე. ღეროდოტე ამბობს: „მიდიელთა ჰქონდათ იმ გვარივე ტანსაცმელი როგორც სპარსთა. და თვით საცმელ-სახურავიც, რომელიც ორთავ ამათ აქვსთ უფრო მიდიურია, ვიდრე სპარსული. ამათი მფლობელი ტიგრან ახამენიდის გვარისაა. ამ მიდიანელთა უწინდელს დროს ყველა სხვა ხალხი არიებს უწოდდა.“ ოსები სახის მეტყველებით, გარეგანის იერით, ტანსაცმელით მეტად განსხვავებულნი არიან კავკასიის სხვა და სხვა ტომთაგან და უფრო დაახლოებულნი არიან ევროპიელებთან. ლურჯი თვალები, ქერა თმა ხშირია ოსებ შორის და შავითმა ძალიან იშვიათია (კლაპროტი). მაგრამ იმათი შთამომავლობა მიდიელთაგან ყველაზედ ნათლად მტკიცდება მათის ენითა. კლაპროტს მოჰყავს გრძელი სია ოსურის სიტყვებისა და მათ ჰირ-და-ჰირ სპარსულისა და მის მონათესავე ენებისა, რომელნიც ერთსა და იმავეს ნიშნავენ: კლაპროტის მოყვანილი სიტყვები შეამოწმა და გაამართლა სიუგრენმაც, რომელიც კლაპროტსავით ამბობს, რომ ოსური ენა უნდა ცნობილ იეისო არიულ ენად, იმიტომ რომ ყველაზედ მეტად სპარსულსა და მიდიურსა ჰგავსო. ხოლო შეთვისებული აქვსო ზოგიერთი ბარბაროზული ნაწილაკნი, რომელნიც იქნება სკვითურისაც იყვნენ, რადგანაც, დიოდორის მოწმობით, სარმატნი სკვითებისა და მიდიელთა შერეულნი შთამომავალნი არიან და ღეროდოტეს სიტყვით კი, სარმატნი ლაპარაკობდნენ სკვითურს, თუმცა არა წმინდად.

გარდა ამისა სხვა საბუთებიც არის გოუორტის აზრის დასამტკიცებლად. უპირატესნი მდინარენი ოსეთისა არიან: არდონ, ურდონ, დუგორ, ფოგ, კსანი და სხვ. პირველს ორ სიტყვაში ნაკთვად არის „დონ,“ რომელიც ძირი-სიტყვაა ტანაისი-სა (ეხლანდელი დონი), დანაპრაისა ანუ დნეპრი-სა და დანასტრა-ისა, ანუ დნესტრი-სა. ეს ტანაისი (ეხლანდელი დონი), დანაპრი, (ეხლანდელი დნეპრი) და დანასტრი (ეხლანდელი დნესტრი) უმთავრესნი მდინარენი იყვნენ სარმატიისა. „დონ“ დღესაც ოსურად მდინარეა.

„ფოგ“ ცხადია, რომ ეხლანდელი „ბუგია“ მდინარე სამხრეთ-დასავლეთის რუსეთისა. ამ სახით სარმატის სახელწოდებანი მგზავსს სიტყვებს და სახელებს ჰოულობენ ოსურს ენაში, აგრეთვე მის მონათესავე სპარსულს და მიდიურს ენებშიაც. შაფარიკი ამბობს, რომ სარმატის სახელწოდებანი: არზაკ, ატაკ, ბადაკ, და სხვ. სპარსელებთა და მიდიელთა შორისაც ისმისო ცოტაოდენის ცვლილებითა (მაგალითებრ: არმაკ, არზაკ, ბაზაკ) და შემდგარნი არიანო სიტყვიდამ „აკ“ ანუ „ას,“ რომელსაც ზედ დართული აქვს სხვა და სხვა საგნის აღმნიშვნელი ნაკვთიო. ამ გვარადვე სარმატული სახელები „ამნაგ, აბრაგ“ და სხვ., რომელთშიაც ისმის მარცვალი „აგ“, ადვილად ეთანხმება სპარსულს და მიდიურს ასტიაგ-ს, გარპაგ-ს და სხვ.

ეოველივე ზემოხსენებული ნათქვამი შაფარიკისა ვივიენ სენ-მარტენისა და სხვათა რომ ერთად შევკეცოთ, სამეოფი საბუთი გვექნება დავასკვნათ, რომ კავკასიის ოსები ძველის მწერლებისაგან ხსენებულის სავრომატების, ანუ სარმატების შთამომავალნი არიან.

(Journ. of the Anthr. pol. inct. july 1876. Знаніе. 1877. № 2.)

ოსმალოს საქართველო

ა ჯ ა რ ა

ოსმალოს საქართველოსზედ აქამომდე თუ რამ თქმულა, საერთოდ თქმულა. ეხლა საჭიროდ ვხედავთ თვითოეულად, ეოველ ნაწილზედ ცალკე ზოგიერთი ცნობა მოვიტანოთ. პირველად მოვიხსენოთ აჭარა, რომელიც ჩვენზე ახალციხის და გურიის მხრით ძალიან დაახლოვებულია.

აჭარაში ეველამ იცის რომ ჩამომავლობით ქართველია და მამა-პაპა ქრისტიანები ჰეოლია, გვერდით მეზობლათ ჩვენში ძმები და სახლიკაცები, ნათესავები ჰეავს, უფრო სამზღვარზე ახლო მცხოვრებნი ჩვენკენ თითქმის ქალაქამდე დაიარებიან სავაჭროთა. ძველის წარსულის ცხოვრებისა სახელოვანი მეფეები ახსოვთ, თამარ დედოფლისა სახელი როგორც სამზღვარ აქეთ მხარეს ეველა სოფელში იციან; აგრეთვე აჭარაშიაც იციან. ერეკლე მეფეს მეორეს თუმცა არ უმეფნია, სახელი კი გავარდნილი აქვს და ლექსებშიაც თურმე კი მოიხსენებენ, რომელნიც ჩვენის მხრით გადასულა. მაგალითად ასპინძის ომზე.

აჭარა ეკუთვნოდა სამცხე-საათაბაგოს და ეხლანდელ ახალციხის და ახალქალაქის უეზდებთან შეადგენდა ერთს საერისთვოს. ქართლ-კახეთის სამეფოს იმაზე დიდი კავშირი ჰქონდა და ხშირად ქართლს ემორჩილებოდა. წარსულ საუკუნეში თეიმურაზ მეფე მოწადინებულიც იეო საათაბაგოს და საკუთრად აჭარის დაპერობასა. შაჰაბაზისაგან განადგურებული, მერმე ქართლ-კახეთის მეფების ერთმანერთის ომით და ლეკთა ოსმალოთა შემოსევით დასუსტებული ქართლ კახეთი ერეკლე მეფემ იმდენად აღადგინა, რომ ის მარტო ზრუნავდა ახლად შეერთებული ქართლ-კახეთი წელში გამაგრებულიეო და გარეშე მტრისთვის ფეხი არ გადმოედგმევინებინა. დიდი სიძლიერე, თითქმის ზესთაბუნებითი ღონე უნდა ჰქონოდა ამ საკვირველ კაცსა, რომ 54 წელიწადში თავის მეფობის დროს, ასე ცოტას ხანში განაცრებული ქართლ-კახეთი აღედგინა ლეკთან, ხანებთან, ოსმალთან და სპარსთან ბრძოლის დროს! ერეკლეზე უფრო ბედნიერს გარემოებაში მეოფი უეჭველია ახალციხის ფაშას, ძველ ათაბაგების ჩამომავალს მიიმხრობდა მთელის სამცხე-საათაბაგოს და აჭარის დაპერობისათვის. შესაძლებელიც იეო, რადგან ახალციხის ფაშებს ოსმალები სძულდათ, ოსმალოს მმართველობის ხსენება არ იეო, იმის შემოტანას ეურჩოდნენ კიდეცა ახალციხის საფაშოში, მხოლოდ სახელით ხვანთქარს ემორჩილებოდნენ, თორემ სხვაფრივ თავისუფალნი იევნენ. ამიტომ ადვილად შეიძლებოდა რომ სრულიად თავისუფლების მსურველი ახალციხის ფაშა ერეკლეს მოსდგომოდა, მაგრამ ერეკლე რასაკვირველია არ მოინდომებდა ოსმალოს საშინელს ატეხასა და საქართველოს სრულებით დაცემასა. ასპინძას დიდათ გაიმარჯვა და წინ წასვლა შეეძლო, მაგრამ დადგა.

აჭარა, როგორცა ვთქვით, სანამ სამცხე-საათაბაგო ოსმალოს დაემორჩილებოდა 2625 წლამდის ქართლის მოკავშირე და მორჩილი იეო; რამდენჯერმე კი გურიას უერთდებოდა როგორც მაგალითად 1609 წელსა გურიელის მამია მეორის დროსა. ქრისტიანობა შეირეა მეჩვიდმეტე საუკუნის ბოლოსა, მაგრამ ამ ასის წლის წინათ ქრისტიანობა თითქმის ნახევრათ დარჩომილიეო. ოსმალოს წესები მხოლოდ ამ ორმოც-სამოცის წლის წინათ შემოვიდა.

ოსმალოს მმაროველობის შემოტანაში, რასაკვირველია ძალა მუშაობდა; მაგრამ ამასთან კი უფრო ბეგების გვარებმა დიდი შემწეობა მისცეს. ქვედა აჭარაში (სოფ მერისი) თავდგირიძეებმა და

ზედა აჭარაში, ფოცხოვზე ახალციხის სამზღვარზე (სოფ. სხალტას, ბაკოს) ხიმშიაშვილებმა და სხვებმა. მომატებული ერთგულება ოსმალებს ხიმშიაშვილებმა გაუწიეს და ამისათვის მეტი არ იქნება ამ ბეგის გვარის ამბავი მოვიხსენოთ.

ხიმშიაშვილებისაგანი ეხლანდელი ბეგის შეფის ჰაჰა ერთი უბრალო კაცი იეო. რადგან ძალიან გონიერი და შემლებული კაცი გამოვიდა დიდი სახელი გაუარდა აჭარაში; თითონაც ბეგობა დაირქვა, რადგან ძველი თავადიშვილის ჩამომავალი იეო. ამისი შვილი სელიმ მამის კვალზე წავიდა. წარსული საუკუნის დასასრულს, ათაბაგების უკანასკნელ ჩამომავლის შარიფ-ფაშის დროს არეულობა მოხდა ახალციხეში; სელიმმა დრო იხელთა და აჭარაში გაძლიერდა და ახალციხის ფაშას აღარ ემორჩილებოდა. ფაშის ურჩობა იმ დროს არავის არ აკვირვებდა. 1802 წ. სელიმ ბეგმა თავისი საეთო აჭარა შეჰყარა და ახალციხიდამ შარიფ-ფაშა განსდევნა. ამ გვარათ უბრალო ბეგი ფაშად შეიქმნა და რასაკვირველია ამ გარემოებას ხიმშიაშვილების გვარზე ბევრი კარგი და ავი გავლენა ჰქონდა.

მაგრამ სელიმ ფაშის ბედმა დიდხანს არ იმუშავა 1805 წელა ხვანთქრის რისხვა მოადგა და ახალციხიდამ უნდა გაქცეულ იეო. ხიმშიაშვილს ფაშობის ჩამორთმევის გარდა მთელის ცოლშვილით განუჩინეს სიკვდილი შარიფ-ფაშა რამ წამს ისევ დაბრუნდა ახალციხეში, ხიმშიაშვილს სელიმ ფაშას დაეძებდა. ორჯელ ჯარები გაგზავნა აჭარაში, მაგრამ ვერა გაარიგა რა. ხიმშიაშვილმა სელიმმა თავის დასაცველათ რუსის მთავარმართებლებს რტიშჩევს და ჰაულიჩს მეგობრობა დაუწეო; შვილები ახმეტ და აბდი გურიის მთავარს მამია მეოთხეს გაუგზავნა. მაგრამ სელიმ-ფაშა დიდხანს ვეღარ გამაგრდა აჭარაში. 1815 წელს აზრუმის ფაშამ ჯარი გაგზავნა, სელიმ ხიმშიაშვილი შეეფარა ზედა აჭარაში ხირხათის ციხეში, რომელიც აჭარლების სიტეკვით თამარ მეფის აშენებულია და სოფელ ბაკოს ახლოსა სდგას. აქ კარგა ხანი გამაგრდა, მაგრამ ბოლოს ღალატით გასცეს, თავი მოსჭრეს და სტამბოლს გაგზავნეს.

ეს ქვემოხსენებული ეხლაც აჭარაში სამღერი ლექსი, მერისის მცხოვრებლის სიტეკვით დაწერილი, ვგონებთ ამ არეულობის დროს უნდა ეკუთვნოდეს:

ჰაი გიდი ჩახალ-ოღლი! 1) ერთხანაც გიქრიდა ქარი. შემოდღევი ოლქაობა 2), ხომ არ ქენი კაი ქარი. ფაშას ეულე 3) დეუმგურიე, სასახლეს გეუღე მხარი. სელიმ-ფაშამ რო შეიტვა, შეიქნა რომ ჰერსით 4) მთურალი. — ჩახალ-ოღლი შემირიგდი, გავაკეთოთ ბარიშალი 5) ასრე ვნახოთ ერთმანერთი, ვითარცა რომ და და ძმანი. თუ მე არ მომენდობი, ბოლათ 6) შეიეარე ჯარი.

შუა ტეზე რომ გადმეადარე, იქ გადმეიტანე თარი ადიგვე 7) რომ ჩამეადარე, მეიდანს ჭამე სამხარი, ქალაქში 8) რომ შემოხვედი, ვით ფადიშა-სერესკარი, ფაშამ საჩუქარი გიეო, მას გავარდა ორივ თვალი.

ფაშა ვალეს 9) წამევიდა, ხომ არ გამოვიდა ხანი. ჩივთეები 10) დეუწევილეს, ზეცას ადის მათი ალი. სამი ფეხის გადადგმაში ჩამოართვეს ორივ მხარი, სამივ ერთად დაარწევილეს: ორი ძმა და ბადრახდარი 11); სამივ ერთად დასჭრეს თავი, ვითარცა ეასაბმა ცხვარი. ეველა იმას ეხვეოდა, ვითარცა სკაში ფუთკარი. აჭარა დასწვა-დადაგა, ზეცას ადის მათი ალი!

როდესაც ეველა დამშვიდდა სელიმ ფაშის შვილები ახმეთ და აბდი გურიიდამ დაბრუნდნენ აჭარაში. ახმეთ-ბეგმა მთავრის და ესმა შეირთო.

1828 წელს ომების წინათ ახმეთ-ბეგი სრული წლოვანი იეო, კარგი შემლება და მამულები ჰქონდა მამისაგან დარჩენილი, მამული ზოგი თითონ იეიდა და მოიჰოვა დიდი გავლენა მთელ აჭარაში და შავ-ზღვამდე. ამისთანა კაცის მეგობრობა რუსებისათვის რასაკვირველია კარგი იქნებოდა და ბებუთოვს იმასთან ერთობა ჰქონდა. 1829 უნდოდა მიეღო რუსის ქვეშევრდომობა, მაგრამ მერე გარემოება შეიცვალა. ბებუთოვი გამოსცვალეს და იმის მაგიერს ოსტენ საკენს არ მიენდო. რუსის ჯარი აჭარაში შევიდა. გენერალმა მითხოვა რომ ახმეთ-ფაშა მოსულიეო. რადგანაც არ მოვიდა, სოფელ ხულაში იმისი სახლი დასწვეს. ახმეთ-ფაშამ აჭარლები მოაგროვა და გზაში ჩაუდგა, რუსებს ბათუმში არ გაუშვებო. ამ დროს ჭირი იეო და რუსები უკან დაბრუნდნენ. ახმეთ-ფაშა გამოედევნა და გზა წაახდინა, რადგანაც მთიდამ დიდი ქვები დააგორეს. ჯარი ახალციხეს დაბრუნდა ჭირისა ავათმეოფობისაგამო, ძალე მორიგება მოხდა, რომლის ძალითაც ახალციხე რუსეთს შეეერთდა. ახმეთ-ფაშას ეარსის გუბერნატორობა მისცეს და შემდეგ აზრუმის სერესკრობა. ამ დროს ჭანეთში და ლივანაში ჯარებით შევიდა ოსმალოს წესების შემოსატანათ და დასამკვიდრებლათ.

ახმეთ-ფაშის სამსახურის გამო ხიმშიაშვილები თითქმის მთელი ოსმალოს საქართველოს ბძანებლები შეიქმნენ. სელიმ-ფაშას შვილებმა: ახმეთ-ფაშამ დაიჭირა აჭარა და არტანუჯი, აბდი-ბეგმა შავშეთი და

---

1) ჩახალ-ოღლი ქეკლა აჭარელი სოფელ ბზუბზუელი ყოფილა. 2) ჯაბიანობა, ომიანობა. 3) ცოხე. 4) ჯაკრით. 5) ბარი-კარგი, შალი-მორიეება. 6) ბლომათ, ბეკრათ. 7) სოფელი. 8) აჭარლები ახალციხეს ქალაქს ეძახიან და ტფილისს დიდ-ქალაქს. 9) სოფელი ახალციხის უეზეში. 10) ლაძბაზები. 11) ბაირაღის დაქჭერი, ქედრეშე.

სათლელი, მესამე ძმამ ქორ უსეინ-ბეგმა, ჰენეკი და მეოთხემ დურსუნ-ბეგმა ეარსის ახლოს თავის კარი. ეხლანდელი მმართველები ამ ადგილებისა სულ ამათი ჩამომავალნი არიან.

ახმეთ-ფაშის დროს იმისი ძმების სამფლობელოები სახელით ეკუთვნოდა ოსმალოს, ერთად ერთი სამსახური ოსმალოს საქართველოში მხოლოდ ჯარის სამსახური იეო. ახმეთ-ფაშამ ჰირველად ჩამოაგდო აჯარაში სალდათის გაეგანა. მაგრამ ჯერ-ჯერობით თითო ოროლა ბოგანო კაცი გაჰყავდათ.

ახმეთ-ფაშის სიკვდილის შემდეგ ხიმშიაშვილებში თავ-კაცათ ახმეტის ძმა ქორ-უსეინ-ბეგი იხსენებოდა, რადგანაც ახმეთ-ფაშის შვილი შარიფ-ბეგი ჯერ ემაწვილი იეო.

შარიფ-ბეგის ბიძა ქორ-უსეინი განაგებდა აჯარას და ეოველ ღონისძიებას ხმარობდა ოსმალოს წესების შემოტანა დაებრკოლებინა. ხალხში ბევრს საკვირველ ამბებსა ლაპარაკობენ იმაზე როგორც უშიშარ რაინდზე. ამის დასამორჩილებლათ აქედამ გადასული გამაჰმადიანებული ვიღაც ჭეონია მიგზავნა ოსმალოს მთავრობამ. ჭეონია გოლიათის შეხედულობისა და მკაცრის ხასიათისა თურმე იეო; მივიდა ქალაქ ქედას და შიშის ზარი დასცა. ქორ-უსეინ ხიმშიაშვილი არ შეუშინდა, დაეცა და ქედიდამ განსდევნა. ამას შემდეგ ჭეონიაზე უარესი მკაცრი კაცი კეი-ოღლი მოვიდა აჯარაში ოთხი ათასის ჯარითა და სულ გადასწვა. ამასთანავე ქორ-უსეინს მოუსიეს ეარსის ფაშის ჯარი, დაიჭირეს უსეინ და ეარსში დაამწევდიეს. თუმცა იქიდამ გაექცა, მაგრამ ისევ დაიჭირეს და სტამბოლს გაგზავნეს, სადაც ამ ორმოცის წლის წინათ გადიცვალა.

მკაცრმა და სასტიკმა კეი-ოღლიმ ჰირველი მმართველობის (ადმინისტრაციის) საფუძველი დასდვა საშინელის მტარვალობითა. შესანიშნავი დრო იეო ეს დრო აჯარისათვის.

ამ მცირე მოთხრობით ხიმშიაშვილების გვარის თაობაზედ, ვხედავთ ოსმალოს წესები რა გზით შემოიტანეს აჯარაში. ახმეთ-ფაშის შემწეობით და კეი-ოღლია მტარვალობით რაკი აჯარაში ოსმალოს წესები შემოვიდა და აჯარის თავისუფლებას საძირკველი მოეთხარა, ხვანთქრის მმართველობამ ახლა ბეგებზე მოიცალა. 1850 წელს ოსმალოს საქართველოს თავად აზნაურთა (ბეგების) თავი კაცები სტამბოლს დაიბარეს და გამოუცხადეს, რომ მმართებლობას უნდაო საგვარეულო სიგელები და ფარმანები გაშინჯოსო და ახალის წესის დაგვარათ ახალის ფარმანებით შესცვალოსო. ბეგებმა სიხარულით აიღეს მამა-ჰაჰის ქაღალდები, საქართველოს მეფეების ბოძებული წერილები და ხვანთქრების ან შაჰების ფარმანები და წარუდგინეს. მოელოდნენ ხვანთქრის წეალობას. ოსმალოს მმართებლობამ რა კი ეს წერილები გამოსტეუა და თავის არხივებში დაჰკეტა, გამოუცხადა თენზიმათის შესანიშნავი სიტეკვები:

„ეოველი ქვეშევრდომი იმპერიისა, თანაბრათ უნდა სწევდეს ხარჯსა რას უნდა წოდებისა და სარწმუნოებისა იეოს“.

ამით დასრულდა აჯარის თავისუფალი ეოფნა.

ჰ. უმ.

ჩვენის ისტორიისთვის მასალა.

(შეძეგი.)

შემდგომად რაოდენისამე ჟამისა საქართველოს უპირატეს მართებელმან ალექსანდრე ჰეტროვიჩმან ტორმასოვმა გაილაშკრა ახალ-ციხეზედ, და აწვია ლეონ დადიანიცა და შეიკრიბა სამთავროით მისით სპანი ოდიშ ავხაზნი და ლეჩხუმელნი და წარვედით ახალ-ციხეს, ვნახეთ მუნ ტორმასოვი დიდითა მხდრობითა და შემოვკარით სრულიად ციხე და ქალაქი და ოდეს სწადოდათ რამეთუ შევსრულ ვეოთ ქალაქსა შინა მაშინ გაჩნდა ჯარსა შინა მომსრველი სენი (ესე იგი ჟამი) და შიშითა მისითა დავიფანტენით, აღვემზადეთ და წარვედით, გარნა ალაფი დიდ ძალი წარმოვიღეთ ვინადგან მარბიელთა ჩვენთა მოთარეშეს მრავალნი სოფელნი და დაბანი. და ესრეთ წარმოვედით სურამამდინ ერთათ მთავარ მმართებელიცა და მთავარიცა ჩვენი, და შემდგომად ჩვენ წარმოვედით კორტოხით ოდიშად და მთავარ მმართებელი თფილისად და დაშთა ახალ-ციხისა ციხე და ქალაქი უვნებელი.

ამათ ჟამსა შორის მთავარი ჩვენი ლეონ გრიგოლის ძე შეიქნა ოცის წლისა და ვინათგან ესრეთ იეო ბრძანება ხელმწიფე იმპერატორისაგან, აქამომდე სამთავროსა სამენგრელოსასა მართებდა დედა მისი დედოფალი ნინა, და რა მოვიდა დანიშნული ჟამი, მიათვალა ძესა თვისსა ლეონს სამთავრო სამენგრელოსი და სთხოვა ხელმწიფე იმპერატორს და წარვიდა როსიად თაეანის საცემლად მისისა ხელმწიფე იმპერატორისა Ф ამილიათა მისთა და წარიეანა ძე თვისი გიორგი და აფხაზეთის მთავრის საფარ ალიბეგის ძე ერმა დიმიტრი, ვინათგან სიერმითგან იგი ზრდიდა შვილად თვისად და რა მივიდა სანკტ-პეტერ-ბურღად, ეოველთა სამაგალითოდ მიიღო იგი ხელმწიფე იმპერატორმა და აღავსო ეოვლითა წეალობითა და ნიჭითა და სცხოვრებს მუნ. შემდგომად წარსვლისა დედისა თვისისა მთავარმან ჩვენმან ლეონ დადიანმა მოიეანა

*) „ეკეზია“ № 5.

მეუღლედ ზურაბ წერეთლის ასული მართა და ჰქმნა დიდი და სახელოვანი ქორწილი ჭაქვიჯს.

წელსა ამას 1811 განჩდა იმერეთსა შინა ოდიშსა და გურიასა საშინელი მომსრველი სენი (ესე იგი ჟამი) და ამასთან საშინელი და საკვირველი სიუმილი, რომელნი უთვალავნი მოისრნენ და მრავალნი განიბნენ, კნინღა და შუა გაიეო ეოველნი ქვეყანანი ესე ზემო ხსენებულნი, და მრავალნი წარვიდენ აფხაზეთად, ვინათგან ავხაზეთსა შინა არა იეო წელსა მას სიუმილი და არცა მომსვრელი იგი სენი. და განგრძელდა ესე ვითარი რისხვა ღვთისა ორსა წელსა და შემდგომად გარდვიდა, გარნა ქვეყანანი მრავალნი და სოფელნი დაშთენ ოხრად. მაშინ კაცნი მუნითგან გაბნეულნი მრავალნი იპოებოდენ დადიანის სამთავრო სამურზაყანო ავხაზეთსა შინა, და უფრორე იმერეთისა კაცნი, ამისათვის წარგზავნა ბოქაულნი მთავარმან ჩვენმან და შეკრიბნა და წარგზავნა მრავალნი სულნი იმერეთად, გარნა კვალად დაშთა მრავალნი. განიზრახა მთავარმან ჩვენმან, რათა მსახუროს ხელმწიფე იმპერატორსა და მიეხოს მადლსაცა და განბნეულნი იმერელნი შემოჰკრიბოს შესაძინელად ხელმწიფე იმპერატორისა და სასარგებლოდ სულისა, ამისთვის თვით წარვიდა, და ეგრეთვე აღუკრძალოს ტევის ეიდვა და უსჯულოება სამურზაყანოელთა მათ და ეგონ ქრისტიანად. ამისთვის თანა წარიტინა ბიძა თვისი ჭეონდიდელ მიტროპოლიტი ბესარიონ და ცაიშელ მიტროპოლიტი გრიგოლი და მეცა ვახლდი, და ახლდა თან სიძე მისი მანუჩარ სოლომონის ძე შარვაშიძე, რომელი იეო მის ჟამისა სამურძაყანოს გამგებელი თვით ლეონ დადიანისაგან დადგენილი. და მივედით რა ბედიას დავებანაკეთ სოფლად სახუბისას და დავსდექით მუნ, ხოლო ციხე ბედიისა მას ჟამად ეპერა ლეონ ხუტუნიას ძეს შერვაშიძეს, და იეო მას შინა თვისის ცოლშვილითა ხოლო ძე ლეონ შარვაშიძისა ხუტუნია და სიძე დადიანისა მანუჩარ სოლომონის ძე შურობდენ ერთმანერთში და იყვნენ ერთმან ერთისა ბიძა შვილნი და ღამესა მის ეოფნისა ჩვენსა ბედიას შემოუჩინა ხუტუნიამ კაცი მანუჩარ შარვაშიძესა და მძინარესა სახლსა შინა შეეპარენ და დასცეს ხანჯალი მძინარეს და მოჰკლეს, კაცი ღირს სახსოვარი და საქებელი იმპერატორის პოლკოვნიკი და კავალერი. მსმენელი ამისი მთავარი დადიანი და მხლენი მათნი დიდსა მწუხარებასა მივეცით, გარნა არა იეო ღონე ლეონ შარვაშიძე და ძე მისი ხუტუნია ციხესა შინა იყვნენ და ჩვენ არა გვახლდა ჯარი რათა ნაცვალი რაიმე გვემოქმედებია. წარმოვიღეთ მკვდარი და მოვედით სასახლესა მისსა ბარბარას და ვიეავით მუნ თუთხმეტ დღემდე და იეო დიდი და გამოჩენილი ჩვეულებისა მებრ აფხაზეთსა ტირილი და ვაება და შემდგომად მოვასვენეთ ეკკლესიასა ელაიშს და დავმარხეთ მუნ შესაფერისა პატივითა.

ამისთვის იწადა მთავარმან ჩვენმან რათა ლეონ შარვაშიძესა და ძესა მისსა ხუტუნიას ესე ვითარის ბოროტმოქმედებისათვის გარდაახდევინოს. და ვინადგან ციხე ბედიისა მაგარი იეო და ქებული და არა ვის აუღია იგი ძალისა შემოდგომითა და ლევანცა იდგა მომზადებით მაშინა. ვინთგან სამურძაყანოსა შინა იეო მას ჟამისა დიდ შემძლე კაცი ლეონ შარვაშიძე, ამისთვის დადიანმაცა მძიმეთ იპერა თავდაგირი თვისი და სთხოვა შეწევნა რუსთა და წარმოუგზავნა ორი როტა მხედრობა და მასთანა არტილელი და მხედრობა იმერთა რამოდენიმე, სარდლად იმერთა მხედრობისა გრიგოლი ზურაბის ძე წერეთელი და სეხნია წულუკიძე. აგრეთვე სთხოვა შეწევნა მთავარს მამიას გურიელს, და მანცა წარმოგზავნა გურულთ მხედრობა და სარდლად მათდა ბიძა გურიელისა დავით და ვახტანგ როსტომის ძე ერისთავი, და ესრეთ შეკრებულნი წარმოვემართენით და მოვედით ბედიის და დავებანკეთ გაღმით ციხისა. შევიზრახეთ ურთი ერთთა შორის და ორათ გავიეავით მხედრობანი, რუსის მხედრობა და ოდიშარნი და სამურზაყანო ავხაზნი ერთად და ამათ და მხედართ მძღვანათ და თვით სარდლათ მთავარი ჩვენი ლეონ გრიგოლის ძე დადიანი და მოადგა ზემოთ ციხესა, ხოლო მეორედ იმერელნი და ლეჩხუმელნი და მარწმუნეს მე და ამათ მხედართ-მძღვანად და სარდლად მაჩინეს მე. მოვადექით ქვემოთ ციხის და რა შეუტიეთ დაგვიწეეს ციხის გარემოდამ სროლა. გარნა მსწრაფლ გავაქციეთ და შევიდენ ციხეშიდ და ჩვენ მახლობლად ციხისა დავსდექით და ვემზადებოდით სასროლსა ზარბაზნისასა და საფართა, რათა მახლობლად შემოვზღუდოთ ციხე. მაშინ სცნა ხუტუნია ლეონ შარვაშიძის ძემ ციხესა შინა მეოფმან, რომელ მოდგომა ციხისა ამის ფიცხელად არს და არ შეუძლიან გამაგრება ციხისა ამის, შეშინებული გაიპარა ღამით და წარვიდა წებელად. და რა სცნა ლევან შარვაშიძემ რომელ არა ძალ-უძს წინა-აღმდეგობა დაგვიწეო მოციქულებმა, ითხოვა ჩემი იმედი უსიკვდილობისა და გამოვიდა და მოგვცა ციხე ბედიისა და ვინათგან იეო ლეონ შარვაშიძე მოხუცებული და მეუღლე მისი ინალისშვილის ასული და ამის და პატივად მიუჩინა გამოსაზრდელად სოფელი ფახულანისა და მუნ წარვგზავნეთ და ესრეთ გამარჯვებული მთავარი ჩვენი წარვიდა სახლად თვისად, ხოლო მე დამტოვა ლეჩხუმს რამოდენიმე ჯარით და განახლებით განვამაგრე ციხე ბედიისა და ვიეავ რაოდენსამე ხანსა და შემდგომად დავსტოვე მუნ მეციხოვანედ თავადი გიორგი ჰეტრეს ძე ხეიმე თვისის სახელოს კაცით და წარმოვედი მშვიდობით.

ამათ ჟამთა მოუწოდეს მთავარ მმართებელსა საქართველოსასა ტორმასოვს, და არწმუნეს საქართველოსა მთავარ მმართებელობა ღენერალ ონფინანტერსა ნიკოლაი Ф ოდორიჩს რტიჩევს, რომელი იეო კაცი სათნო ღვთისა და ერისა, და ამან ჰქმნა მშვიდობა შორის ხელმწიფე იმპერატორისა და სპარსეთისა.

ესე მოვიდა იმერეთად განიხილა ყოველი იმერეთი, მიუწოდა ქუთათის მთავართა დადიანსა და გურიელსა, უალერსა მათ შესაბამად და მუნით მივიდა მარანზედ საჭილაოს მიწვეული ლევან დადიანი, სადა უქმნა შესაფერი მეჯლიში დადიანმა, და შემდგომად წარვიდა კვალად საქართველოდ. ხოლო ჟამსა ამას იყო იმერეთის მმართებლად პოლკოვნიკი სტანისლოვ დამიანვიჩი მერლინი. ხოლო მეფე იმერეთისა სოლომონ ოსმალთა შინა მყოფი წარვიდა აზრუმს და მუნით ევედრა ოსმალთ იმპერატორსა პორტი ათამანსა, და ეგრეთვე შთავიდა ერევანს და მუნით ევედრა სპარსეთისა ყეინსა, გარნა ვერა რომლითამე მხრითა იშოვნა შეწევნა და მრავლისა ხვეწნისა და მრავლისა თხოვნისა შემდგომად მოვიდა ტრაპიზონს დასნეულდა მუნ და მოკვდა წელს (1815) და დაფლეს მუნ დიდისა პატივითა. ხოლო თავად აზნაურნი მხლენი მისნი არა განუტევეს ოსმალთა და ეტყოდენ ოდეს ჩვენდა დავიპყრობთ იმერეთსა, მაშინ განგიტევებთო, და იცოდენ მათ ოსმალთ მოტყუებისა ამბავი და იმეცადინეს და გამოიპარენ ერთიანათ იმერელნი მუნ მხლენი მეფისანი და მოვიდენ იმერეთად და შეიწყნარეს რუსთა და მისცეს თვის თვის სახლსა შინა მშვიდობით ცხოვრება.

ამათ ჟამთა იყო რომელ ნაპოლეონ ბონაპარტე შემოვიდა რუსეთად და მოაოხრა რუსეთი, და ამისთვის ხელმწიფე იმცერატორმა და პორტი ათამანმა ქმნა მშვიდობა შორის მათსა და ამისათვის მისცეს რუსთა კვალად ფოთი ოსმალთა. ხოლო ბონაპარტი ძლიერებითა განსაკვირვითა განსდევნეს რუსეთიდამ და უკანით შეუდგა თვისის უძლეველის მხედრობითა ხელმწიფე იმპერატორი ალექსანდრე პირველი, მიჰყვა პარისამდე აღიღო პარისი და თვით ბონაპარტე შეიპყრა და ესრეთ საუკუნოდ სახსოვრად და სამაგალითოდ გაიმარჯვა და სძლია მტერთა ძლიერებით საკვირელსა. ხოლო ჯიქეთს მყოფი ასლან ბეგ შარვაშიძე მამის მკვლელი წარვიდა სტამბოლს და მუნით ოვიდა ფოთს სადა იყო სერასკალი სულეიმან ფაშა ხაზინადაროღლი, რომელსა ჰქონდა რწმუნებული რათა დაიპყრას იმერეთი და სამენგრელო და განდევნოს რუსი რომელმაცა არა თუ შეასრულა ესე ბრძანება, ვერღაცა თუ განცხადებაცა იკადრა პირით მისით და ესრეთ კვალად უკუნ იქცა. და სერასკლის ფოთს ყოფნასა შინა მოიცა ასლან ბეგმა ძალი. წარმოიტანა რამოდენიმე ჯარი ზღვით და მოვიდა გუდავას და გუდავადამ მოვიდა ტამუშს და მუნ დასდგა, სწადოდა დაპყრობა ავხაზეთისა. გარნა მოვიდა საფარ ალიბეგ და სთხოვა შეწევნა რუსთა. მაშინ მიბრძანეს მე და წამგზავნეს და მომცეს ბრძანებასა ჩემსა ქვეშე ბატალიონი თვისის არტილერიითა და მიბრძანეს, რათა დავესხა მათ თავს. და რა წარველ და მიველ ილორს, მაშინ სცნეს მისვლა ჩემი და ივლტოდენ ოსმალნი და დაუტევეს ასლანბეგ, და ალან ბეგი წარვიდა კვალად ჯიქეთად, ხოლო აფხაზეთი კვალად დაშთა საფარ ბეგს. ხოლო წებელს მყოფი ხუტუნია ლევანის ძე შარვაშიძე წარმოვიდა მალვით წებელიდამ და უნდოდა რათა მისულ-იყო და შევედრებოდა ზურაბ ქაიხოსროს ძეს წერეთელს რათა ეპატივებია დადიანის რისხვისაგან, და რა მოვიდა ხონს ნახა იგი დავით ქუქუჩას ძემ წულუკიძემ და შეიპყრა იგი და მოჰგვარა ლეონს დადიანს და მან ტყვედ ჰყო მურის ციხესა შინა წელსა ერთსა, ხოლო შემდგომად ევედრა ზურაბ წერეთელი სიძესა თვისსა ლეონს დადიანს, რათა აპატივოს ხუტუნია შარვაშიძე, პატივი სცა თხოვასა სიმამრისასა და მიმადლა და გამოუშვა ციხიდამ და მისცა წერეთელს. ხოლო მან სახლსა შინა თვისსა გამოაზარდა იგი ორსა წელსა და მერმე კვალად სთხოვა პატივი მისი და შეიწყალა დადიანმა და მიუტევა ყოვლად უგვანი საქციელი მისი და მისცა მას და ძმათა მისთა ნანახევარი ბედია და ნახევარი ბედიისა მისცა ზურაბ ბოლიხუხუს ძესა შარვაშიძესა, და ფახულანი მისცა დასა მისსა ქვრივად მყოფსა მეუღლესა მანუჩარ შარვაშიძისასა და იმყოფებიან ესრეთ აწმყოსა ჟამსა.

ამათ ჟამთა მიუწოდეს რუსეთად საქართველოს უპირატეს მმართებელს ღენერალ ოტინ Фანტერის რტიშჩევს და მოადგლედ მისა წარმოგზავნეს ღენერალ ლეინტენანტი ალექსეი პეტროვიჩი იერმოლოვი, და მცირედისა ხანისა მოუბოძეს ოტი Фანტერობისა ღენერლობა. ამან დაიპყრო ყოველი დაღისტანი საჭურველის ძალითა დაჩაჩანიცა შეაიწროეს და შეხშო კავკასსასა შინა. მოუბოძეს იმერეთის მართებელს პოლკოვნიკს მერლის ღენერალ მაიორობა და წარვიდა რუსეთად, ხოლო იმერეთის მმართებლად წარმოგზავნეს ღენერალი ხათუნცოვი, და შემდგომად მცირედისა ხანისა ღენერალ მაიორი ივან დანიილივიჩი კურნატოვსკი.

(შემდეგი იქნება)

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 25 Мая 1877 г. Типографія Е. Хеладзе. რედაქტორი და გამომცემელი **ილია ჭავჭავაძე.**

საპოლიტიკო და სალიტერატურო გაზეთ „ივერიის“ განმეორებითი გამოცემის პროექტისა და იდეის ავტორი, რედაქტორ-გამომცემელი **ნუგზარ ჭიაბერაშვილი**

სარედაქციო ჯგუფი: **ნელი დარბაიძე, ნინო კერატიშვილი, ნინო შავაძე, ნინო გლუნჩაძე, ლალი გოჩიტაშვილი, თამუნა დვალი, მერაბ დვალი, აკაკი იობაშვილი. მხატვარი, ბუბა არაბული, დიზაინერი ლაშა ჩხენკელი**

პროექტი: **ივერია – წარსულში დაბრუნება – მომავლის გადასარჩენად**

პროექტის მხარდამჭერი საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა

გაზეთი „ივერია“ აღდგენილია, – განმეორებითი გამოცემა დაწყებულია 2011 წლის 2 აგვისტოს

გამომცემელი შპს „საგამომცემლო სახლი ქართული ელიტა“ საიდენტიფიკაციო №404852174

მისამართი: გ. ლეონიძის 11ა; ტელ.: (+995 32) 299 76 53; chiaberashvili@gmail.com